

'S-HERTOGENBOSCH

SCHILDERSTRAAT

Opgaving

BAAC rapport A-08.0228

Oktober 2009

'S-HERTOGENBOSCH

SCHILDERSTRAAT

Opgraving

BAAC rapport A-08.0228

Oktober 2009

Status
definitief

Auteur(s)
drs. I.J. Cleijne

Colofon

ISSN:	1873-9350
Auteur	drs. I.J. Cleijne
Aardewerkdeterminatie	E. Nijhof (BAM)
	drs. R.J.M. van Genabeek (BAM)
Veldwerk	drs. M. Bot (Archeowerk ADC)
	drs. I.J. Cleijne (BAAC)
	drs. R.J.M. van Genabeek (BAM)
	drs. J.R. Mooren (BAAC)
Afbeeldingen	drs. I.J. Cleijne
Redactie	drs. R.G. van Mousch
Copyright	Gemeente 's-Hertogenbosch / BAAC bv, 's-Hertogenbosch

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de gemeente 's-Hertogenbosch en/of BAAC bv te 's-Hertogenbosch.

BAAC bv

onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie

Graaf van Solmsweg 103
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 61 36 219
Fax: (073) 61 49 877
E-mail: denbosch@baac.nl

Postbus 2015
7420 AA Deventer
Tel.: (0570) 67 00 55
Fax: (0570) 618 430
E-mail: deventer@baac.nl

Inhoud

1	Inleiding	5
2	Ligging en aard van het onderzoeksgebied	7
3	Geomorfologische, historische en archeologische achtergrond	9
3.1	Geomorfologische achtergrond	9
3.2	Historische achtergrond	9
3.3	Archeologische context	10
4	Vraagstelling	13
5	Werkwijze	15
6	Resultaten	17
6.1	De natuurlijke ondergrond	17
6.2	Fase 1: Een perceelsgreppel en ophogingen (tot 1400)	18
6.3	Fase 2: Een muur op de perceelsgrens, bestratingen en ophogingen (1400-1500)	19
6.4	Fase 3: Bebouwing op de achterterreinen van Hinthamerstraat 152 en 154 (1500-1700)	21
6.5	Fase 4: Aspotten en bestrating aan de Schilderstraat en uitbreiding van de bebouwing op het achterterrein van Hinthamerstraat 154 1700-1800)	24
6.6	Fase 5: De achterterreinen van de Schilderstraat en Hinthamerstraat 154 (1800-2000)	27
7	Vondstmateriaal en catalogus	31
8	Synthese en beantwoording van de onderzoeksvragen	35
8.1	Synthese	35
8.2	Beantwoording van de onderzoeksvragen	39
9	Literatuurlijst	43
10	Begrippenlijst	45

Bijlagen:

Bijlage 1. Featurelijst met steenformaten

Bijlage 2. Vondstenlijst

Bijlage 3. Fase 1 en 2: tot 1500

Bijlage 4. Fase 3:1500-1700

Bijlage 5. Fase 4: 1700-1800

Bijlage 6. Fase 5: 1800-2000

Bijlage 7. Profielen

1 Inleiding

In opdracht van woningcorporatie Zayaz heeft de afdeling SO/BAM (Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten) van de gemeente 's-Hertogenbosch van 8 t/m 22 februari 2008 een archeologische opgraving uitgevoerd op de achterterreinen van de percelen Hinthamerstraat 152 en 154 en Schilderstraat 5 t/m 11, gelegen in het historische centrum van de stad 's-Hertogenbosch. Het onderzoek werd op 24 april en 23 mei 2008 aangevuld met archeologische waarnemingen tijdens de bouw- en restauratiewerkzaamheden.

Voor, tijdens en na het archeologisch onderzoek zijn de te restaureren panden Schilderstraat 3 t/m 13 onderzocht door de afdeling bouwhistorie van de SO/BAM.

Het onderzoek vond plaats voorafgaand aan de restauratie van de panden aan de Schilderstraat en (beperkte) nieuwbouw op de achterterreinen. De vraagstelling hield verband met de bewoningsgeschiedenis op deze locatie.

Er is voorafgaand aan de opgraving geen bureauonderzoek of inventariserend veldonderzoek verricht. Het selectiebesluit is genomen door de afdeling SO/BAM van de gemeente 's-Hertogenbosch.¹

Het onderzoek werd uitgevoerd onder de opgravingsbevoegdheid van de afdeling SO/BAM. Het veldwerk werd verricht door medewerkers van de afdeling SO/BAM, van het bureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie (BAAC) en van Archeowerk. De inhoudelijke uitwerking werd gedaan door medewerkers van BAAC. De documentatie en materiële vondsten van de veldwerkzaamheden bevinden zich bij de afdeling SO/BAM van de gemeente 's-Hertogenbosch.

Tegelijk met het archeologisch onderzoek werden de te restaureren panden Schilderstraat 3-13 bouwhistorisch onderzocht door de afdeling SO/BAM van de gemeente 's-Hertogenbosch.²

Kort na voltooiing van het onderzoek en de conceptversie van het huidige rapport werd op initiatief van de gemeente 's-Hertogenbosch en woningcorporatie Zayaz besloten een publicatie over de panden Schilderstraat 3-13 uit te geven. De publicatie, met de titel 'Schoon, schamel, schilderachtig', bevat hoofdstukken over de historie van de straat en de panden, de bewoners en over het bouwhistorisch en archeologisch onderzoek.³

1 Niet gepubliceerd/ niet opgenomen in het PvE.

2 De gegevens van dit onderzoek bevinden zich in het archief van de afdeling SO/BAM van de gemeente 's-Hertogenbosch. Van het onderzoek bestaat een intern verslag (niet gepubliceerd) en een publicatie door H. van Dijk in: Vink et.al. 2008, 70-83.

3 Vink et.al. 2008.

Administratieve gegevens

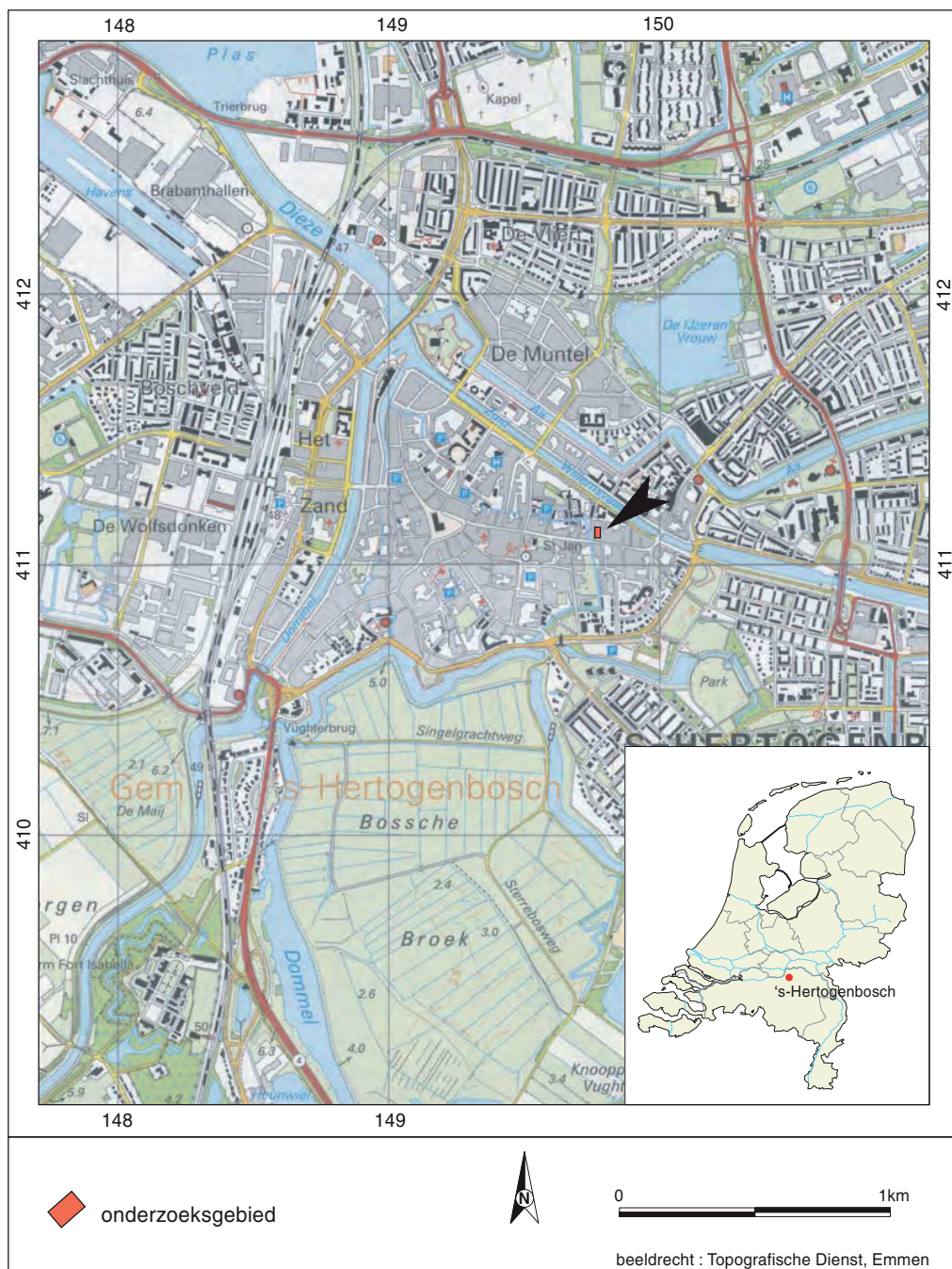
Provincie	Noord-Brabant
Gemeente	's-Hertogenbosch
Toponiem	Schilderstraat/Hinthamerstraat
Datum onderzoek	8 februari t/m 23 mei 2008
Gemeentelijke projectcode	SHSC
BAAC projectcode	A-08.0228
Kaartblad	45C
Hoekcoördinaten	NO:149.757, 411.122 ZO: 149.775, 411.121 ZW: 149.773, 411.105 NW: 149.758, 411.107
Oppervlakte plangebied	c. 135 m ²
Oppervlakte onderzoeksgebied	c. 68 m ²
ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer	Het onderzoek was ten tijde van het verschijnen van dit rapport nog niet aangemeld door de gemeente 's-Hertogen- bosch, afdeling SO/BAM
Complextype	Stad
Periode	Late middeleeuwen, nieuwe tijd
Opdrachtgever	Woningcorporatie Zayaz (contactpersoon dhr. W. de Boer)
Bevoegd gezag	Gemeente 's-Hertogenbosch (contactpersoon R.J.M. van Genabeek)

2 Ligging en aard van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksterrein is gelegen in het oosten van het historische centrum van 's-Hertogenbosch en omvat de achterterreinen van de percelen Hinthamerstraat 152 en 154 en Schilderstraat 5 t/m 11. Het terrein was tot kort voor aanvang van het onderzoek bebouwd.

Het terrein wordt aan alle zijden omsloten door bebouwing aan de Hinthamerstraat en de Schilderstraat. De Hinthamerstraat, één van de hoofdstraten van het stadscentrum, bevindt zich ten zuiden van het terrein. Ten westen loopt de Schilderstraat.

Het straatniveau ligt op een hoogte van circa 6,00 +NAP.

Afb. 2.1. Situering van het onderzoeksgebied (zie ook afb. 5.1).

3 Geomorfologische en historische achtergrond

3.1 Geomorfologische achtergrond⁴

De stad 's-Hertogenbosch is ontstaan in een landschap waar relatief hoge zandruggen worden afgewisseld met beekdalen en laag gelegen gebieden. De zandruggen zijn ontstaan gedurende de voorlaatste ijstijd toen in een toendra-achtig klimaat zand werd opgeblazen en het oorspronkelijke landschap bedekt raakte met een pakket dekzand. Het dekzand vormt oost-west lopende ruggen waarvan er zich één bevindt op de lijn Oss-Loon op Zand. Deze rug wordt ter hoogte van het historische centrum van 's-Hertogenbosch doorsneden door de rivieren de Dommel en de Aa die hier door een stelsel van grotere en kleinere stromen samenvloeien tot de Dieze. Het stelsel van rivierloopjes afgewisseld met restanten van de dekzandrug heeft in hoge mate de vormgeving van de stad bepaald. Het hoogste punt van de dekzandrug is gelegen ter hoogte van de Markt. In oostelijke richting bevindt zich een uitloper van deze rug waarop de Hinthamerstraat is gelegen, en die net ten westen van de Schilderstraat door een van zuid naar noord stromende tak van de Dieze wordt doorsneden. Ook ten noorden van het onderzoeksterrein bevond zich een in 1929 gedempte Diezetak, die van oost naar west stroomde.

3.2 Historische achtergrond⁵

Na de stichting van de stad rond 1185 werd vanaf het eind van de twaalfde eeuw een eerste stadsmuur gebouwd die het gebied direct om de Markt omsloot. De tweede ommuring, die nog steeds grotendeels aanwezig is en tot in de negentiende eeuw de begrenzing van de stad vormde, werd vanaf het eind van de dertiende eeuw aangelegd en was aan het eind van de veertiende eeuw voltooid. Langs de belangrijkste uitvalswegen, waartoe de Hinthamerstraat vanaf de stichting van de stad behoorde, was ook al vóór deze stadsuitbreiding bewoning, meestal bestaand uit een huis direct aan de straat met een achterterrein.⁶ Het onderzoeksterrein zal in de vroegste fase zeer waarschijnlijk hebben bestaan uit de achterterreinen van Hinthamerstraat 152 en 154. Deze achterterreinen liepen waarschijnlijk door tot aan de in 1929 gedempte Diezetak in het noorden.

Het is niet bekend wanneer de Schilderstraat, een zijstraat van de Hinthamerstraat, ontstaan is. De naam van de straat wijst op het koopmangeslacht Scilder of Schilder wiens gebouwen via (onder andere) de Schilderstraat konden worden bereikt.⁷ Uit het bouwhistorisch onderzoek is gebleken dat in ieder geval al in de 15de eeuw bebouwing aan deze straat is ontstaan.⁸ De nieuwe straat zorgde ervoor dat (gedeeltes van) de achterterreinen van Hinthamerstraat 150 en 152 vervielen en deel gingen uitmaken van de bebouwing aan de Schilderstraat. Op de kadastrale minuut uit 1823 is te zien dat op dat moment het achterterrein van de Hinthamerstraat 154 nog steeds tot aan

4 Zie ook: Van Genabeek 2008.

5 In 2008 is een hierboven al genoemde publicatie verschenen over Schilderstraat 3-13 waarin onder andere het hier beschreven onderzoek wordt behandeld. Ook komt hier wat uitgebreider het (bouw) historisch onderzoek aan bod. Vink et.al. 2008.

6 Zoals o.a. is vastgesteld tijdens het onderzoek aan de Mgr. Prinsenstraat, Cleijne 2007.

7 Vink et.al. 2008, 15.

8 Dit onderzoek wordt beschreven door H. van Dijk in: Vink et.al. 2008, 70-83. Bouwhistorische gegevens die in dit rapport worden vermeld zijn afkomstig uit dit artikel of zijn mondelinge mededelingen door bouwhistorici M. Bimmel (BAM) en H. van Dijk (BAM).

de Diezetak doorliep (afb. 3.1). Pas op een kaart uit 1909 (van J. Hagens) blijkt het achterterrein vanaf Schilderstraat 15 en ten noorden ervan niet meer tot nummer 154 behoort.

Afb. 3.1. Links de kadastrale minuut uit 1823 met daarop geprojecteerd de huidige kadastrale ondergrond en alle sporen die tijdens het onderzoek zijn aangetroffen. Hiervan is de muur die sinds de 15de eeuw de perceelscheiding tussen Hinthamerstraat 152 en 54 vormt met een dikke blauwe lijn weergegeven (en het waarschijnlijke verloop met een lichtblauwe lijn). Dit om duidelijk te maken dat al in 1823 de perceelscheiding verkeerd is ingemeten en dat deze meetfout tot op heden is blijven bestaan. Rechts een ruimere uitsnede uit de minuut met onderaan de Hinthamerstraat en bovenaan de Diezetak.

3.3 Archeologische context

Er zijn twee oudere onderzoeken te noemen die nabij het huidige onderzoeksterrein gelegen zijn en inhoudelijk relevant zijn voor het hier beschreven onderzoek. Het gaat ten eerste om een onderzoek op een perceel aan de zuidzijde van de Hinthamerstraat, schuin tegenover Hinthamerstraat 152 en 154 (HTMP, Hinthamerstraat 163).⁹ Hier werden meerdere fasen aangetroffen van een voorhuis aan de Hinthamerstraat. Het achterterrein werd opgehoogd en vanaf het voorhuis naar achteren steeds verder bebouwd. Op het achterterrein werden niet veel aanwijzingen gevonden

voor ambachtelijke activiteiten, op een pakket sintels en metaalslakken na. Mogelijk ging het om met ophogingszand aangevoerd afval, of heeft zich op het terrein een kleine werkplaats bevonden. Pas in de 20ste eeuw ontstond aan de zijkant van het perceel de Mgr. Prinsenstraat, waarna op het voormalige achterterrein panden kwamen te staan die georiënteerd waren op deze nieuwe straat.

Een ander onderzoek dat genoemd kan worden, is een opgraving net ten westen van het huidige onderzoeksterrein, tussen de straten Louwse Poort en Slijperstraatje (DBSL).¹⁰ Deze straten zijn evenals de Schilderstraat haaks op de Hinthamerstraat aangelegde wegen. Aanvankelijk was er sprake van bebouwing aan de Hinthamerstraat, vanaf de 13de eeuw, met bebouwing op het achterterrein. In de 14de eeuw verscheen er ook bebouwing aan de steeg Louwse Poort, die mogelijk al eerder bestond.

Er is voorafgaand aan de opgraving geen bureauonderzoek of inventariserend veldonderzoek verricht.

Archis2

Voor de gehele historische binnenstad van 's-Hertogenbosch geldt een hoge archeologische waarde in Archis2. De gehele binnenstad is te beschouwen als één grote vindplaats. In totaal staan in de binnenstad 17 archeologische waarnemingen vermeld. Voor de binnenstad zijn daarnaast 19 onderzoeksmeldingen gedaan. Van deze waarnemingen en onderzoeken bevinden zich twee onderzoeken in de nabijheid van het huidige onderzoeksgebied.

Onderzoeksmeldingsnummer 6237: dit is het hierboven beschreven onderzoek Hinthamerstraat 163 (gemeentelijke code HTMP).

Onderzoeksmeldingsnummer 24763: dit is een onderzoek aan het Jeroen Boschplein, grenzend aan de oostzijde van Hinthamerstraat 163.¹¹ De resultaten hiervan zijn niet onmiddellijk relevant voor het huidige onderzoek

Sinds 1977 zijn echter enkele honderden waarnemingen en opgravingen uitgevoerd door de afdeling SO/BAM van de gemeente 's-Hertogenbosch die niet in Archis2 voorkomen; het relevante onderzoek is hierboven genoemd.

10 Boekwijt & Nijhof 1993.

11 Arts 2007.

4 Vraagstelling

Voorafgaand aan het onderzoek is een Programma van Eisen (PvE) opgesteld waarin de volgende vraagstelling is opgenomen.¹² Het onderzoek diende hier zo mogelijk antwoord op te geven.

De volgende punten van het meerjarige onderzoeksprogramma van de gemeente 's-Hertogenbosch worden relevant geacht:

2. *Ruimtelijke ontwikkeling van de stad buiten de oudste kern.*
5. *Verkavelingspatroon, plattegronden en constructietechnieken van de oudste, meestal houten, huizen uit de periode ca. 1200-1400.*
6. *Omvang, karakter, onderling belang en spreiding van de ambachten binnen de stad.*
7. *Materiële cultuur van de stad.*

Verder zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

1. *Op welke manier werd het achterterrein door de eeuwen heen gebruikt?*
2. *Zijn er archeologische resten van bebouwing in de ondergrond aanwezig? Indien dit het geval is:*
 - a. *Wat is de omvang en vorm in horizontale en verticale zin van deze bebouwing?*
 - b. *Wat is de fasering van deze bebouwing?*
 - c. *Wat is de datering van (verschillende fasen van) deze bebouwing?*
 - d. *Hoe sluit de bebouwing aan bij de bebouwing aan de Hinthamerstraat (154 en 152) en aan de Schilderstraat?*
 - e. *Wat is de functie van deze bebouwing?*
3. *Zijn er aanwijzingen voor ambachtelijke activiteiten op het achterterrein? Zo ja:*
 - a. *Waaruit bestaan deze aanwijzingen?*
 - b. *Aan welk ambacht kunnen ze worden toegeschreven.*
 - c. *Wat is de opbouw en constructie van de ambachtelijke infrastructuur?*
 - d. *Is er afval aanwezig dat samenhangt met ambachtelijke activiteiten en zo ja waaruit bestaat dat afval?*
 - e. *Is er verband tussen het hoofdpand (aan de Hinthamerstraat/Schilderstraat) en de ambachtelijke activiteiten op het achterterrein.*
4. *Is er sprake van het gebruik als tuin van het achterterrein en zo ja hoe verhoudt zich dit tot de andere functies van het achterterrein door de eeuwen heen?*
5. *Zijn er sporen van percelering aanwezig? Zo ja:*
 - a. *Wat is de aard van de perceelsgrenzen?*
 - b. *Komen de perceelsgrenzen overeen met de huidige perceelsgrenzen en zo nee hoe heeft de percelering zich door de eeuwen heen ontwikkeld?*
6. *Is er sprake van ophogingen op het terrein en zo ja:*
 - a. *In welke periode hebben de ophogingen plaats gevonden?*
 - b. *Waaruit bestaan de ophogingen?*

-
- c. *Wat is de relatie tussen de ophogingen en de opdeling in percelen?*
 - d. *Wat is de relatie tussen de ophogingen en diverse loop- of leefniveaus?*
7. *Zijn er nog min of meer gesloten vondstcomplexen aanwezig op het terrein in de vorm van afvalkuilen, beerputten of afvalpakketten? Zo ja:*
- a. *Wat is de datering van deze vondstcomplexen?*
 - b. *Aan welk perceel of pand(en) kunnen de vondstcomplexen worden toegeschreven?*
 - c. *Wat is de samenstelling van de vondstcomplexen?*
 - d. *Welke uitspraken kunnen er op basis van de vondstcomplexen worden gedaan over de status van de bewoners en over hun eet- en leefgewoontes?*
8. *Vermoedelijk behoorde het achterterrein van de panden aan de Schilderstraat aanvankelijk bij het pand Hinthamerstraat 152. Vanaf wanneer is het achterterrein bij de panden aan de Schilderstraat getrokken?*
9. *Wat kan er gezegd worden over de (onderlinge) fasering en ontwikkeling van de panden aan de Schilderstraat?*

5 Werkwijze

Zoals beschreven in het hierboven genoemde PvE was het niet nodig het terrein tot in de natuurlijke ondergrond te onderzoeken, omdat het terrein bij de toekomstige bouw- en restauratiewerkzaamheden slechts deels en redelijk oppervlakkig verstoord zou worden. Op afbeelding 5.1 is te zien dat het zuidoostelijke deel van het terrein tot circa 0,5 m onder het maaiveld is opgegraven. De rest van put I en put II en III zijn tot iets meer dan 1 m onder het maaiveld opgegraven. Onder dit niveau is op een enkele plek iets verdiept om bijvoorbeeld de onderkant van een muur te documenteren. Verder zijn er verspreid over het terrein zes boringen gezet om de natuurlijke ondergrond op te zoeken. Op de tot nu toe beschreven delen van het terrein zijn telkens twee vlakken aangelegd en de relevante profielen getekend (in totaal zijn er 21 profielen getekend). Tijdens de opgraving is ook een deel van de bestaande situatie van het pand Schilderstraat 11 ingetekend als deel van put III.

Na de opgraving kwam tijdens de bouw- en restauratiewerkzaamheden op drie locaties buiten het opgegraven gebied muurwerk of bestrating aan het licht; dit is opgeschoond en gedocumenteerd als put IV, V en VI.

Alle putten hebben een erg onregelmatige vorm, aangegeven door het onderzoeks-terrein en de opgravingsstrategie. Van de putten wordt telkens de werkelijke oppervlakte en de grootste lengte en breedte gegeven.

Put I heeft een oppervlakte van 45 m² (grootste lengte en breedte 9 x 5 m).

Put II heeft een oppervlakte van 14,5 m² (grootste lengte en breedte 7,60 x 2,30 m).

Put III heeft een oppervlakte van 6 m² (grootste lengte en breedte 4,40 x 1,80 m).

Put IV heeft een oppervlakte van 10 m² (grootste lengte en breedte 7,75 x 2,35 m).

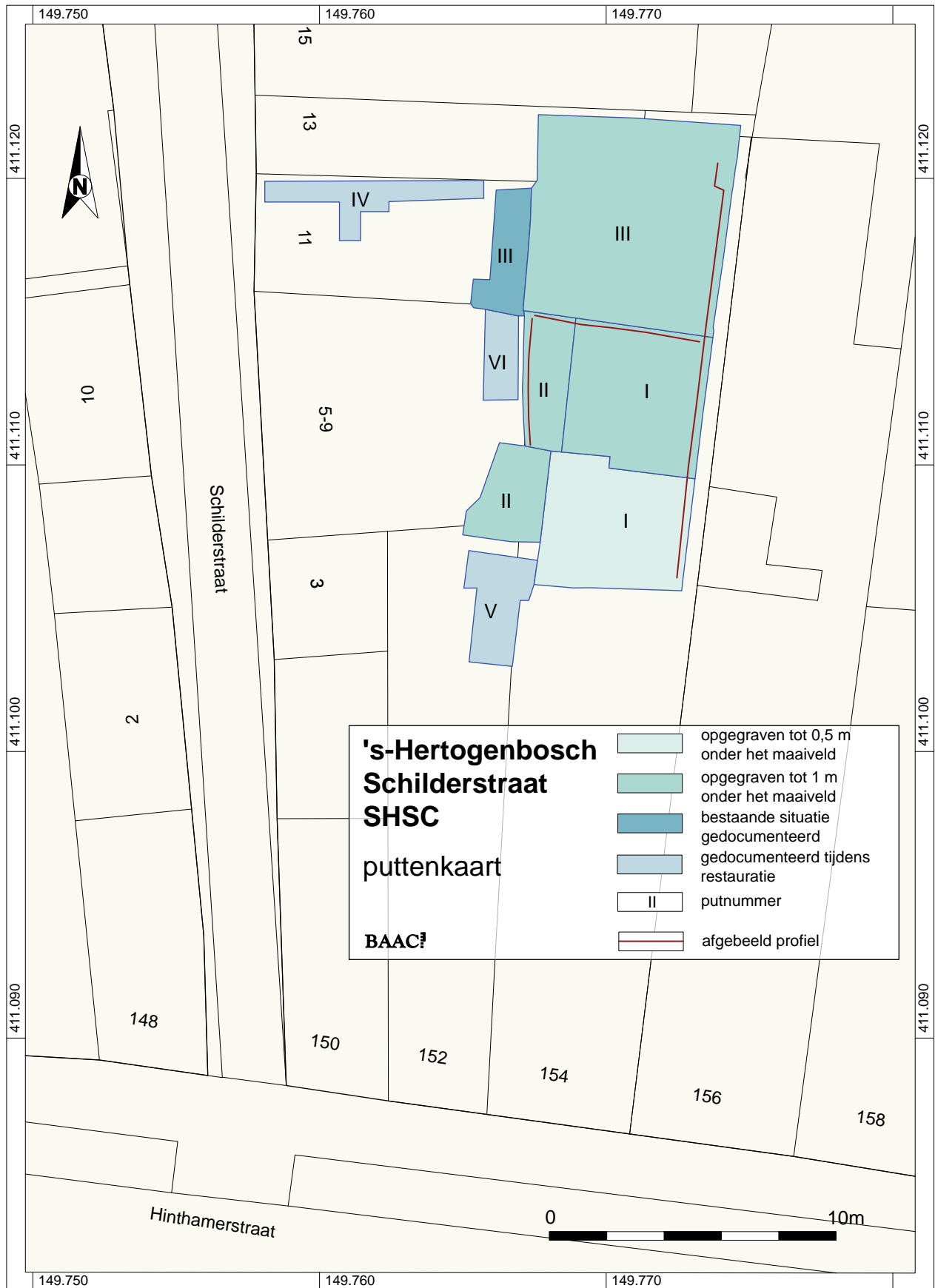
Put V heeft een oppervlakte van 7 m² (grootste lengte en breedte 3,80 x 2,40 m).

Put VI heeft een oppervlakte van 1,60 m² (grootste lengte en breedte 3,10 x 1,10 m).

Het onderzoek is uitgevoerd conform het voor dit onderzoek opgestelde Programma van Eisen en conform KNA-versie 3.1, de BAAC-standaarden en de standaarden van de afdeling SO/BAM van de gemeente 's-Hertogenbosch.

Alle vlakken en profielen zijn gefotografeerd, getekend in schaal 1:20 en gewaterpast en ingemeten in een lokaal meetsysteem. Het meetsysteem is ingemeten door landmeters van de gemeente 's-Hertogenbosch. De vondsten zijn verzameld bij de aanleg van de vlakken en per spoor. Bij de aanleg van de vlakken is gezocht met een metaaldetector. De vlakken zijn met behulp van een metaaldetector onderzocht op metaalvondsten.

Tijdens het onderzoek zijn 131 vondstnummers uitgegeven. Tijdens het onderzoek zijn twee monsters genomen (vnr.61 en 83); respectievelijk een monster van een laag met erg veel brokjes natuursteen en de inhoud van aspot F55. Deze zijn in overleg met het bevoegd gezag (de afdeling SO/BAM van de gemeente 's-Hertogenbosch) ten tijde van het verschijnen van dit rapport nog niet uitgewerkt; een eventuele toekomstige uitwerking zal gebeuren door/in opdracht van de afdeling SO/BAM van de gemeente 's-Hertogenbosch.

Afb. 5.1. Het onderzoeksterrein met de opgravingsputten.

6 Resultaten

Bij de uitwerking van het onderzoek zijn alle features (sporen) beschreven en geïnterpreteerd. De vondsten zijn gedetermineerd en per vondstnummer gedateerd, volgens aanwijzingen van de afdeling SO/BAM van de gemeente 's-Hertogenbosch (zie ook de feature- en vondstenlijsten achterin het rapport. Features worden hierna aangeduid met een 'F' gevolgd door een nummer). Op basis van deze gegevens is een fasering opgesteld die hieronder wordt beschreven.

In het algemeen kan hier worden vermeld dat tijdens de opgraving voornamelijk het achterterrein van Hinthamerstraat 154 is onderzocht en een klein gedeelte van het achterterrein van Hinthamerstraat 152. Dit laatste terrein is pas op een relatief laat moment tot de panden aan de Schilderstraat gaan behoren. Van de bestaande panden aan de Schilderstraat zijn uitsluitend enkele gedeeltes van de aangetroffen situatie gedocumenteerd; deze panden zijn zoals in de inleiding is vermeld bouwhistorisch onderzocht. De opgravingsresultaten geven dan ook met name een geschiedenis van het achterterrein van Hinthamerstraat 154 en (in mindere mate) van het achterterrein van Hinthamerstraat 152.

Leeswijzer

Achterin het rapport zijn 4 vlaktekeningen en 3 profieltekeningen opgenomen (bijlage 3 t/m 7). Bij alle hierna beschreven fasen hoort een vlaktekening (alleen fase 1 en 2 zijn op één vlaktekening samengebracht). Het onderzoeksterrein is op de vlaktekeningen telkens met een witte achtergrond weergegeven en de niet onderzochte omgeving is lichtgrijs. Hierop zijn de perceelsgrenzen met grijze lijnen aangegeven. Het gaat om de gereconstrueerde perceelsgrenzen zoals die (al dan niet vermoedelijk) in de afgebeelde fasen verliepen. Op elk van de vlaktekeningen zijn op de achtergrond alle sporen te zien. De sporen die tot de afgebeelde fase behoren zijn gekleurd weergegeven en worden aangeduid met hun F(feature)-nummers. Bij de afgebeelde muren is het opgaand muurwerk ingekleurd en aangegeven met een dikke zwarte lijn en de versnijdingen van de funderingslagen zijn ingekleurd en dun omlijnd.

De locaties van de afgebeelde profielen zijn terug te vinden op afbeelding 5.1.

6.1 De natuurlijke ondergrond

Omdat ten behoeve van de geplande werkzaamheden de bodem tot ten hoogste circa 1 m onder het maaiveld verstoord zou worden, is de natuurlijke ondergrond niet in een doorlopend profiel in beeld gebracht. Wel is op zes locaties geboord om de bodemopbouw vast te kunnen leggen (de locaties van de boringen zijn aangegeven op bijlage 3, vier van de zes boringen zijn weergegeven op bijlage 7). Zoals vermeld ligt het onderzoeksterrein op de noordflank van een oost-west lopende dekzandrug waarop de Hinthamerstraat gelegen is. Het terrein bevindt zich op een afstand van circa 20 m tot circa 36 m achter de rooilijn van de Hinthamerstraat. In drie boringen langs de oostelijke grens van het terrein is een podsol aangetroffen die het verloop van het dekzand in noord-zuid richting aangeeft, dat wil zeggen haaks op de dekzandrug. In alle boringen werd een intacte B- en C-horizont aangetroffen die zich telkens op respectievelijk 3,60 +NAP en 3,40 +NAP bevinden. Op één locatie bleek ook de A2-horizont intact, waarvan de bovenkant zich op 3,75 +NAP bevindt. Het oorspronkelijke maaiveld zal iets hoger hebben gelegen; rond 3,90-4,00 +NAP.

Iets ten zuidoosten van het hier beschreven onderzoeksterrein, aan de overkant van de Hinthamerstraat, bevindt zich de al eerder genoemde opgravingslocatie HTMP.¹³ Hier bleek dat het oorspronkelijk maaiveld direct aan de Hinthamerstraat op ongeveer 3,90 +NAP gelegen is. Dit betekent dat op het huidige onderzoeksterrein zelfs tot 36 m ten noorden van de straat de dekzandrug nog even hoog is als direct aan de straat (tijdens de opgraving HTMP werd vastgesteld dat zo'n 30 m ten zuiden van de straat het oorspronkelijk maaiveld van de dekzandrug op circa 3,40 +NAP gelegen was).

6.2 Fase 1: Een perceelsgreppel en ophogingen (tot 1400)

In een reeks van drie boringen langs de westelijke grens van het onderzoeksterrein werd pas op een diepte van gemiddeld 2,75 +NAP dekzand aangetroffen (C-horizont). Direct daarboven bevond zich telkens een laag zeer los iets humeus zand met een dikte van zo'n 40 cm (F179; door de losse grond zijn veel later een aantal muren en vloeren boven deze laag verzakt). Daarboven bevindt zich iets humeuzer zand met wat puntjes baksteen en houtskool. Deze laag reikt tot een hoogte van circa 3,80 +NAP (F178 en F184). Aangezien het oorspronkelijke maaiveld zich op een hoogte van minimaal 3,90 +NAP bevindt, moet het hier om een ingraving gaan. De lagen zijn in de gehele reeks boringen van noord naar zuid aangetroffen, dus het is het meest waarschijnlijk dat de lagen de vulling van een greppel zijn. Het mogelijke verloop is aangegeven op bijlage 3. Het niveau van insteek van de greppel kon tijdens dit onderzoek niet worden vastgesteld, maar als de insteek van ongeveer de hoogte van de bovenkant van het dekzand komt, is de greppel zo'n 1,25 m diep geweest. Gezien de vulling van zeer los, nauwelijks humeus zand, lijkt het er op dat het een droge greppel is geweest (bij wateroverlast kan de greppel wel water afgevoerd hebben naar de Diezetak in het noorden). Deze greppel zou in een vroege fase de perceelscheiding tussen de huidige huisnummers 152 en 154 kunnen hebben gevormd.

In alle zes de boringen werden zowel op het dekzand als op de greppel lagen van humeus tot zeer humeus zand aangetroffen tot een hoogte van 4,60 tot 4,90 +NAP. Het humeuze zand zou kunnen duiden op een intensief gebruik van het terrein,

Afb. 6.1. Het hier afgebeelde muurwerk bevindt zich boven en in de lengterichting van de voormalige greppel. Te zien is hoezeer al het muurwerk in de losse vulling van de greppel is verzakt (foto genomen richting het westen). Het muurwerk is ook te zien op bijlage 7; Z-N profiel.

bijvoorbeeld als tuin of akker, maar het is ook mogelijk dat de grond van elders is aangevoerd. Er is geen mogelijkheid met de huidige informatie deze ophogingen te dateren. Gezien de lagen erboven, die in vlakken en profielen konden worden vastgelegd, kan wel worden vastgesteld dat de greppel en oudste ophogingen voor en tot aan het begin van de 15de eeuw moeten worden gedateerd.

6.3 Fase 2: Een muur op de perceelsgrens, bestratingen en ophogingen (1400-1500)

Een muur als perceelscheiding tussen Hinthamerstraat 152 en 154 en de nieuwbouw aan de Schilderstraat

Tussen de percelen Hinthamerstraat 152 en 154 werd in deze fase een muur gebouwd, die als perceelscheiding fungeerde (F203). De locatie van deze muur vormde tot aan de huidige restauratie de grens tussen Hinthamerstraat 152 en 154 (zie ook afb. 3.1). De muur heeft een aanlegdiepte van 4,50 +NAP en is bewaard gebleven tot een hoogte van 5,40 +NAP. De steenformaten bedragen 23,0-23,5 x 10,3-10,6 x 4,5-5,1. Hiermee is de muur in de eerste helft van de 15de eeuw te dateren (het vondstmateriaal in de puinfundering kan geen nauwkeurigere datering verschaffen maar geeft wel aan dat de muur in de 15de eeuw gebouwd is).

Uit bouwhistorisch onderzoek is bekend dat de opvolger van deze muur (F3, op exact dezelfde locatie) aan de zuidkant aansluit op het voorhuis van Hinthamerstraat 152 (F3 uit fase 3 is weergegeven op bijlage 4). Tijdens hetzelfde onderzoek is gebleken dat in de loop van de 15de eeuw de bebouwing aan de Schilderstraat ontstond; het lijkt dan ook het meest waarschijnlijk dat de eigenaar van het huidige perceel Hinthamerstraat 152 zijn resterende terrein af wilde bakenen van het deel dat verkocht was aan de nieuwe bewoners van de Schilderstraat.

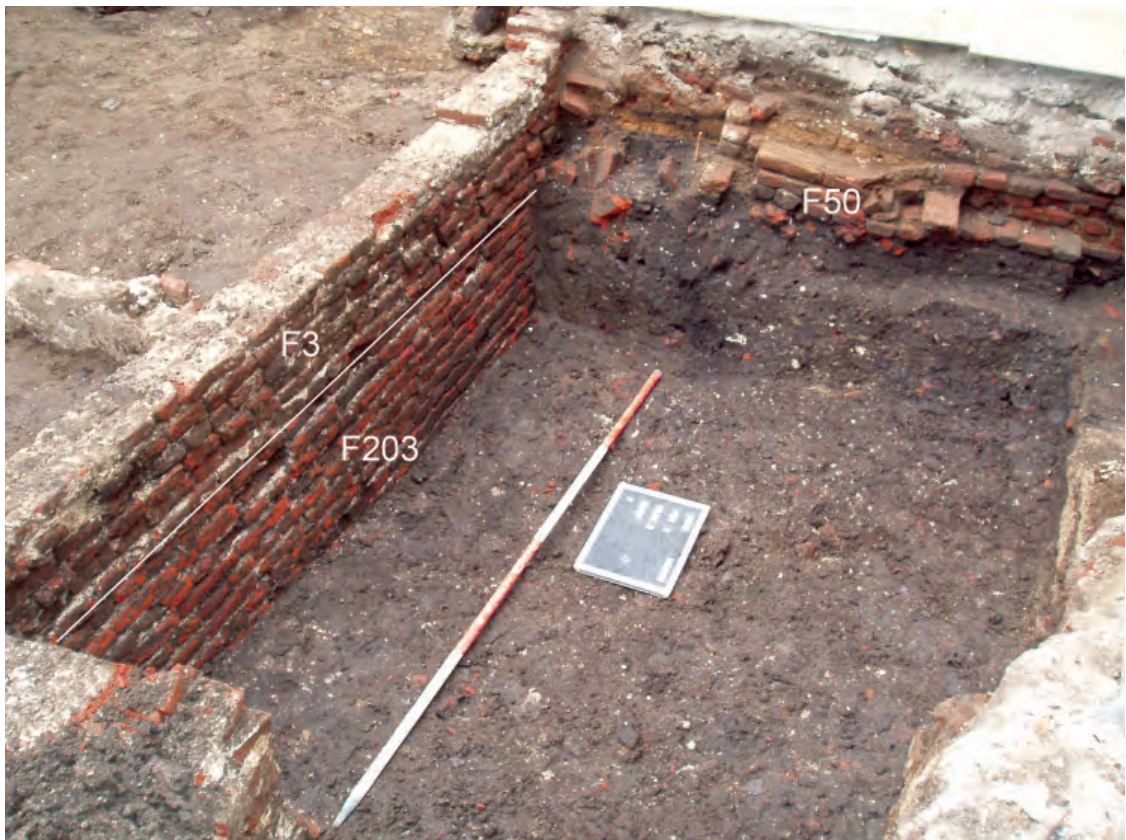
Het verloop van F203 aan de noordzijde is niet bekend. In ieder geval liep de muur niet rechtdoor richting het noorden. De al genoemde bovenliggende, jongere muur F3 maakte aan de noordzijde een knik naar het westen; zeer waarschijnlijk volgde ook F203 deze perceelsgrens. Dat van dit gedeelte niets resteert is niet vreemd; op de losse vulling van de greppel is al het latere muurwerk op deze locatie verzakt en meerdere malen hersteld. Op bijlage 3 is het mogelijke verloop van de muur middels een blauwe lijn aangegeven. F53 zou een zeer verzakt restant van het vervolg van F203 kunnen zijn. Waarom F203 niet verzakt is, is niet duidelijk. Mogelijk staat de muur net op de voormalige oever, mogelijk maakt de diepe fundering de muur hier wat steviger.

Bij de muur zijn aan de kant van Hinthamerstraat 152 geen vloerniveaus uit deze periode aangetroffen, alleen ophogingen die in de loop van de 15de eeuw zijn aangebracht (aan de kant van nummer 154 is niet diep genoeg gegraven om hier iets over te kunnen zeggen). Waarschijnlijk diende de muur aanvankelijk alleen als perceelsgrens en tuinmuur. Het achterterrein van Hinthamerstraat 152 lag aan het einde van de 15de eeuw waarschijnlijk op ongeveer 5,50 +NAP.

Zoals vermeld maakte de muur F203 ongeveer halverwege het onderzoeksterrein waarschijnlijk een knik naar het westen. Hierdoor is het noordelijk deel van het achterterrein van de Hinthamerstraat 154 wat breder dan het zuidelijke deel. Het perceel steekt hier als het ware de voormalige greppel over om aan de westelijke oever verder richting het noorden te verlopen. Muurwerk F63 zou een deel van de tuinmuur uit deze fase kunnen vormen, bedoeld om het achterterrein van Hinthamerstraat 154 van de percelen aan de Schilderstraat te scheiden (steenformaten 23,0 x 11,0-11,4 x 4,1-5,1).

Bestrating op het achterterrein van Hinthamerstraat 154

Op een hoogte van 4,90 +NAP werd aan de noordoostzijde van het onderzoeksterrein een restant van een bakstenen bestrating aangetroffen (F86, zie bijlage 3). Gezien de hoogte, de relatief grote steenformaten¹⁴ en het vondstmateriaal uit de ophogingen grenzend aan de bestrating zou F86 uit het begin van de 15de eeuw kunnen stammen. De bestrating vormt een deel van een steegje dat mogelijk langs een groot deel van het achterterrein heeft gelopen, mogelijk zelfs helemaal tot aan de Diezetak die de noordelijke perceelsgrens vormde. Hoewel F86 zeer fragmentarisch bewaard is, lijkt het erop dat de stippellijn die op bijlage 3 is aangegeven de begrenzing van de bestrating vormde. Het terrein ten westen van F86 was op dat moment niet verhard of bebouwd, maar gezien de zeer humeuze grond mogelijk als tuin in gebruik. F86 is alleen in het noorddeel van de put aangetroffen; iets ten zuiden ervan is de bestrating niet herkend of is net niet diep genoeg gegraven. Op een iets hoger niveau zijn op dezelfde locatie als F86, maar nu ook ten zuiden ervan, nog twee eventuele restanten van een steeg gevonden. Het gaat om F166, gelegen op circa 5,10 +NAP en F161, gelegen op circa 5,30 +NAP (bijlage 7, N-Z en W-O profiel). Tussen de niveaus is het terrein telkens iets opgehoogd, maar beide sporen kunnen in de 15de eeuw gedateerd worden. F166 bestaat voornamelijk uit brokjes natuursteen en F161 uit stukjes lei; mogelijk gaat het om bouwafval van nieuwbouw aan de Hinthamerstraat 154 of 156 (zeker natuursteen zal niet zijn gebruikt voor bebouwing op het achterterrein). Met name de locatie van de sporen, dat wil zeggen een strook langs de oostelijke perceelsgrens, doet vermoeden dat het om verharde paden gaat.

Afb. 6.2. Links muur F203. Het bovenste deel van de muur is een latere herstelling: F3 (boven de witte lijn). Rechtsboven is het muurwerk van vermoedelijke haard F50 uit fase 3 te zien, eronder 15de eeuwse ophogingen (foto genomen richting het zuiden).

Het is ook mogelijk dat het hier gaat om bouwniveaus of afval van een werkplaats. In dat geval zou men verwachten dat de bouwactiviteiten en/of de werkplaats zich op het perceel Hinthamerstraat 156 bevonden, aangezien F166 en F161 alleen nabij de perceelsgrens te vinden zijn.

Het achterterrein werd in deze periode gefaseerd opgehoogd tot ongeveer 5,40 +NAP.

6.4 Fase 3: Bebouwing op de achterterreinen van Hinthamerstraat 152 en 154 (1500-1700)

Fase 3a: eerste helft 16de eeuw

Hinthamerstraat 154

De oudste bebouwing die op het achterterrein van Hinthamerstraat 154 werd aangetroffen bestaat uit een lange muur en een gebouwtje (bijlage 4). De lange noord-zuid lopende muur diende als perceelscheiding tussen Hinthamerstraat 154 en de panden aan de Schilderstraat en bestaat uit F57, F84 en F85. F57 en F84 staan in verband. Tussen F84 en F85 kon de muur niet opgezocht worden, omdat anders het bovenliggend muurwerk zou kunnen verzakken. De steenformaten, de aanlegdiepte en het uiterlijk van het muurwerk komen zodanig overeen dat het geoorloofd lijkt te veronderstellen dat F84 en F85 dezelfde muur zijn. Het muurwerk kan door het vondstmateriaal in de puinfundering tussen 1500 en 1525 gedateerd worden.

Tegen de perceelscheiding staat het muurwerk van het gebouwtje, dat bestaat uit F26 en F27, waarvan F26 in verband staat met F57. Vermoedelijk is de zuidwesthoek van het gebouw tegen het al bestaande muurwerk F203/F53 uit fase 2 gezet (op bijlage 4 is de iets jongere vervanging van F203 te zien: F3). Het gebouwtje is nagenoeg vierkant en heeft afmetingen van circa 3,25 m x 3,25 m (binnenmaat). Binnen het gebouw zijn twee restanten van vloeren aangetroffen. F32 is de oudste en bestaat uit een vlijlaag van mortel en een klein stukje plavuiz tegen F26. De vloer bevindt zich op een hoogte van 5,45 +NAP. Van de jongere vloer F54 is wat meer aanwezig. Deze vloer bestaat uit brokken baksteen, plavuizen en een stuk natuursteen en bevindt zich op een hoogte van circa 5,55 +NAP. De vloeren hebben gefunctioneerd tijdens de periode dat het gebouwtje bestond, maar kunnen niet nauwkeuriger gedateerd worden dan tussen 1500 en 1700.

Iets ten noorden van het gebouwtje bevindt zich muur F56, eveneens in verband met F57 gemetseld. F56 is de aanzet van een in west-oostelijke richting verlopende muur (de muur is in een latere fase afgebroken en vervangen door F22). Wat de functie en het verloop van deze muur is geweest is niet duidelijk; er is geen muurwerk aangetroffen wat hierop kan hebben aangesloten. Ten noorden van F56 bevinden zich nog F84 en F85. F84 is met een kleine steunbeer gemetseld en ook F85 lijkt een steunbeer te bezitten (het is vermoedelijk geen aanzet van een richting het oosten lopende muur, omdat hiervan geen restant of uitbraaksleuf gevonden is). De steunberen wijzen op een functie als tuinmuur, dat wil zeggen dat de muur F57/F84/F85 ten noorden van F26 of F56 alleen fungeerde als perceelscheiding.

Met de aanleg van F57 wordt de al eerder besproken perceelsindeling duidelijk; het achterterrein van Hinthamerstraat 154 wordt vanaf het gebouwtje F26/F27 wat breder doordat de westelijke perceelsgrens ongeveer een meter naar het westen verspringt.

Afb. 6.3. F57 en F56, waartegen later F22 is gezet (foto genomen richting het noord-westen).

Hinthamerstraat 152

Op het perceel Hinthamerstraat 152 werd tegen F203 een muur met waarschijnlijk een haard en een plavuizen vloer aangetroffen (respectievelijk F50 en F41/45). Het gebouwtje was in ieder geval 2,70 m lang (binnenmaat). Een breedtemaat is niet vastgesteld, maar was mogelijk gelijk aan de breedte van het gebouwtje dat hier na afbraak van F50 verscheen: circa 2,60 m. Deze muur en vloer zijn de oudste sporen die aantonen dat deze locatie in gebruik was als binnenruimte. Uit het archeologisch onderzoek is het niet te herleiden, maar het bouwhistorisch onderzoek heeft aangetoond dat deze ruimte aan het perceel Hinthamerstraat 152 toebehoorde (en niet aan Schilderstraat 5).¹⁵ Het muurwerk en met name de vloer zijn enorm verzakt in de vulling van de voormalige greppel; de vloerhoogte varieert van 5,35 +NAP tot 5,60 +NAP.

De muur en vloer kunnen met behulp van vondstmateriaal uit de lagen direct eronder in ieder geval na 1500 gedateerd worden (zie vooral F128 en F180). Op de vloer bevond zich een laag met vondstmateriaal dat tussen 1450 en 1550 gedateerd kan worden, wat de vloer tussen 1500 en 1550 moet plaatsen (F40). Deze laag, die eveneens in de eerste helft van de 16de eeuw geplaatst moet worden, is een pakket verbrand materiaal, voornamelijk bestaand uit stukken verbrande baksteen, ingebrand zand, as en houtskool. Ook de oostelijke delen van muur F50 en vloer F41/45 zijn verbrand, dus de brand heeft ter plekke gewoed en de bebouwing verwoest.

In dit gedeelte van het onderzoeksterrein werden bij de aanleg van het eerste vlak delen van vijf natuurstenen zuiltjes aangetroffen (vnr 47, zie hoofdstuk 8, cat.nr. 5a-d; hier zijn vier van de vijf fragmenten afgebeeld). Op vier van de vijf fragmenten zijn restanten van polychromie te zien. Eén zuiltje bezit een basement en hier is aan de onderkant mortel te zien. De zuiltjes zijn dus in gebruik geweest, maar waar is niet te zeggen. Ook is het moeilijk het tijdstip te bepalen wanneer ze in de grond terecht zijn gekomen. De laag waarin de zuiltjes zich bevonden was niet te onderscheiden van F128, een ophoging daterend voor de aanleg van vloer F41/45. Toch is het ook mogelijk dat de zuiltjes zich in een kuil bevonden die door de ophoging is gegraven.

Afb. 6.4. Vloer F41(foto genomen richting het noordoosten).

Fase 3b: midden 16de eeuw tot eind 18de eeuw

Hinthamerstraat 152

De zojuist genoemde brand heeft vermoedelijk muur F203 zodanig aangetast dat deze (deels) vervangen moest worden. De grens tussen F203 en de vervanging F3 is niet heel duidelijk, maar boven ongeveer 5,40 +NAP zijn kleinere bakstenen te vinden dan er onder. Waarschijnlijk is F203 na de brand tot ongeveer deze hoogte (net onder het vloerniveau) afgebroken en vervolgens is het restant van F203 gebruikt als fundering voor F3. Het opgaand muurwerk van F3 was nog aanwezig tot aan de sloop in 2008.

Het lijkt waarschijnlijk dat F203 al snel na de brand is vervangen, omdat het hier een perceelsgrens betreft; dit is echter met behulp van de gegevens van het onderzoek niet nauwkeurig te bepalen. Wel valt te zeggen dat nieuwbouw op de locatie waar F50 en F41/45 zich bevonden enkele decennia op zich liet wachten. F47 en F48 zijn de restanten van twee muurtjes die de hoek van de nieuwbouw vormden. Het gebouwtje was ongeveer 2,70 m x 2,60 m groot. In de puinfundering is materiaal aangetroffen

dat tussen 1575 en 1625 te dateren is. De muurtjes zijn direct op de brandlaag geplaatst en alleen de onderste drie baksteenlagen zijn bewaard gebleven. Direct op dit muurwerk lag een voor het onderzoek verwijderde betonvloer.

Hinthamerstraat 154

Het gebouwtje op het achterterrein van Hinthamerstraat 154 lijkt lang te hebben bestaan, vermoedelijk tot rond 1700. Binnen het gebouw werden buiten de twee beschreven vloeren een ingegraven voorraadpot van rood aardewerk aangetroffen die in de 17de eeuw te dateren is (F55). Meestal wordt zo'n pot bij een stookvloer aangetroffen, dienend als aspot, maar dat kan hier eigenlijk niet het geval zijn. De (kapotte) bovenkant van de pot bevindt zich op 4,80 +NAP en dat is zo'n 80 cm lager dan waar het vloerniveau zich in de 17de eeuw bevond en op deze plek bevond zich geen kelder. Het niveau van waar de pot is ingegraven is niet bewaard gebleven; de pot werd aangetroffen onder een verstoring.¹⁶ Waarom de pot is ingegraven is dan ook niet bekend.

Het onbebouwde deel van het achterterrein is in deze fase zeker eenmaal opgehoogd. Tussen circa 5,40 +NAP en 5,60 +NAP bevindt zich een ophogingspakket met daarin veel aardewerk: F121.¹⁷ Het gaat waarschijnlijk om de uitgespreide inhoud van een beerput. Het aardewerk dateert uit de tweede helft van de 16de en de 17de eeuw en is waarschijnlijk in de tweede helft van de 17de eeuw hier terechtgekomen (in ieder geval voordat de insteek van muur F22 rond 1700 door het afvalpakket werd gegraven). In hoofdstuk 8 zijn enkele voorwerpen uit deze afvalaag afgebeeld (hoofdstuk 8, cat. nr. 2, 3, 4 en 7).

Na het aanbrengen van ophoging F121 werden muur F30 en vloer of bestrating F31 aangelegd. De bakstenen vloer of bestrating bevindt zich op een hoogte van 5,65 +NAP.

6.5 Fase 4: Aspotten en bestrating aan de Schilderstraat en uitbreiding van de bebouwing op het achterterrein van Hinthamerstraat 154 (1700-1800).

Aspotten en bestrating aan de Schilderstraat

Tijdens de restauratiewerkzaamheden werden tegen de noordelijke zijgevel van Schilderstraat 11 de restanten van een schouw aangetroffen (F93, zie bijlage 5). Deze zijn ingemeten waarbij ook drie aspotten konden worden geborgen, die voor de haard waren ingegraven. Van een mogelijke bijbehorende stookvloer is één plavuiz aangetroffen (F95). Van de aspotten bevindt F102 zich in de oudste ingraving, F101 in de middelste en F100 in de jongste. Het gaat om drie afgedankte voorraadpotten van rood aardewerk, die allen tussen 1600 en 1800 gedateerd kunnen worden. Het lijkt er op dat de potten pas aan het einde van deze periode als aspot in gebruik zijn genomen, want alledrie zijn ze afgesleten en dus langere tijd in gebruik geweest als voorraadpot voordat ze in de grond terecht kwamen.

Op het achterterreintje van Schilderstraat 7-9 is een bestrating aangetroffen, voornamelijk bestaand uit stukken grafzerk en enkele bakstenen (F215). Op één van de stukken natuursteen is de tekst "nen" en eronder "den 23 sep" te lezen. Het

¹⁶ Voor de duidelijkheid kan hier worden vermeld dat de ovale vorm die op bijlage 4 ten oosten van de pot te zien is niet de insteek is, maar een laag die tegen de aspot ligt en die net als de aspot door een (sub) recente kuil verstoord is.

¹⁷ F121 is niet zichtbaar op een van de in het rapport afgebeelde profielen, maar is in het vlak en in profiel 3 waargenomen en in zijn geheel met de hand verzameld.

lettertype doet vermoeden dat de steen in de 17de eeuw als grafzerk in gebruik is geweest. Het valt natuurlijk niet met zekerheid te zeggen of de steen in de 18de eeuw of wat later als bestrating in gebruik is genomen. De hoogte van 5,80 +NAP waarop de bestrating is aangetroffen maakt een datering in de 18de of 19de eeuw mogelijk; in de 19de óf 20ste eeuw komt de maaiveldhoogte in de panden aan de Schilderstraat op circa 6,00 +NAP te liggen.

Afb. 6.5. Bestrating F215 achter Schilderstraat 7-9, voornamelijk bestaand uit stukken grafzerk (foto genomen richting het westen).

Fase 4a: uitbreiding van de bebouwing op het achterterrein van Hinthamerstraat 154

Op het achterterrein van Hinthamerstraat 154 werd de bebouwing uit de vorige fase grotendeels afgebroken en vervangen door een wat groter gebouw. Zijgevel F57 bleef hierbij deels staan, maar moest wel 'opgelapt' worden, omdat al het muurwerk in de greppelvulling bleef verzakken. Dit is later ook nog meerdere malen gebeurd, zoals te zien is op het bijlage 7 (Z-N profiel, zie ook afb. 6.1). Mogelijk in deze of in de vorige fase was in een deel van deze muur een boog aangebracht om de verzakkingen tegen te gaan. Schijnbaar hielp dit niet, want onder de boog is een dichtzetting te vinden om de boog te ondersteunen (F59). Ook deze dichtzetting is flink gaan scheuren en verzakken en vervolgens is het muurwerk ter hoogte van en boven de boog weer hersteld (F60). Bij het gebouw bleef in ieder geval ook F3 in gebruik: de gevel tussen Hinthamerstraat 152 en 154. Tussen F3 en F60 zijn weer allerlei stukjes muurwerk te vinden; ook hier moest schijnbaar meerdere malen worden opgelapt. Bij de aanleg van de nieuwbouw werd muur F56 uit fase 3 grotendeels afgebroken; alleen de westelijke aanzet bleef gehandhaafd. Hiertegen werd F22 gebouwd, die tezamen met F23 een groot deel van het gebouw vormt. De exacte omvang van de nieuwbouw is niet duidelijk; mogelijk is F39 het vervolg van F23 en sloot het gebouw direct aan op de achtergevel van het voorhuis. Het is ook mogelijk dat F23 ter hoogte van de latere kelderde muur F9 een knik naar het westen maakte en op F3 aansloot. De

afmetingen van het gebouw bedroegen in beide beschreven situaties respectievelijk 4 m x 9 m of 4 m x 5,70 m (binnenmaten).

In F23 bevond zich waarschijnlijk een doorgang (aangegeven op bijlage 5), waardoor het gebouw vanuit de nog steeds bestaande steeg over het achterterrein betreden kon worden. Bij het gebouw zijn geen vloerniveaus aangetroffen. Wel is vastgelegd dat het niveau van de insteek van F22 zich op minimaal 5,65 +NAP bevond. Een vloerniveau zal zich vermoedelijk op 5,75 +NAP of iets hoger hebben bevonden. In de insteek en puinfundering van F22 en F23 bevindt zich aardewerk dat tussen 1675 en 1725 gedateerd kan worden.

Afb. 6.6. Muurwerk uit fase 3 en 4 (foto genomen richting het zuiden).

Fase 4b: een keldertje en een stookvloer in de bebouwing op het achterterrein van Hinthamerstraat 154

Enige tijd na de aanleg van het nieuwe gebouw werd een keldertje toegevoegd (bestaande uit F4, F5, F6 en F9), waarvoor een doorgang in F23 werd gemaakt aan de oostzijde van de kelder. Het zal een opslagruimte betreffen, want het keldertje lijkt te klein voor activiteiten. De ijsselstenen vloer ligt op 4,95 +NAP, zo'n 80 cm onder het toenmalige maaiveld, dus de ruimte is zelfs te krap om te staan. Er is geen trap aanwezig; waarschijnlijk kon men de 80 cm zonder trap overbruggen of er werd een houten steekladdertje in de kelder gezet.

Mogelijk was het gebied ten zuiden van de kelder al bebouwd in fase 4a, in fase 4b was dit zeker het geval. Muur F8 en vloer F1 liggen op de versnijdingen van F9. F1 is vermoedelijk een restant van een stookvloer; vlak ernaast is aspot F2 ingegraven.¹⁸

18

Op bijlage 5 lijkt aspot F2 te worden afgesneden door de insteek van F9, maar de laag ten noorden van F2 is niet de insteek van F9 maar een jongere verstoring.

De aspot, een hergebruikte voorraadpot van rood aardewerk, is tussen 1500 en 1700 te dateren. De pot is erg afgesleten en zal lang in gebruik zijn geweest. Hierboven is al vastgesteld dat de pot moet zijn ingegraven na de aanleg van de kelder en dus na de aanleg van F22/F23. F2 zal zeer waarschijnlijk pas in de 18de eeuw zijn afgedankt als voorraadpot en zijn ingegraven als aspot. Of de bijbehorende haard tegen F3 of tegen F9 was gelegen kon niet meer vastgesteld worden; de muren zijn tot op of net onder het vloerniveau van F1 afgebroken.¹⁹

In het algemeen kan over Hinthamerstraat 154 in deze fase worden opgemerkt dat het achterterrein waarschijnlijk tot zo'n 5,80 +NAP werd opgehoogd (dit is niet veel ten opzichte van fase 3, toen het terrein op zo'n 5,60 +NAP kwam te liggen). Het zuidelijke deel van het achterterrein werd in deze fase grotendeels bebouwd, maar de steeg aan de oostzijde bleef bestaan.

Afb. 6.7. Onder andere kelder F4/F9 (foto genomen richting het noordwesten).

6.6 Fase 5: De achterterreinen van de Schilderstraat en Hinthamerstraat 154 (1800-2000).

Het achterterrein van Hinthamerstraat 152

Zoals vermeld is door de aanleg van een betonvloer in het noorden van het achterterrein van nummer 152 (ten oosten van Schilderstraat 5) niets bewaard gebleven dat jonger is dan muurwerk F47 en F48. Tijdens de restauratiewerkzaamheden kwam iets zuidelijker een beerput aan het licht (F219). Deze is globaal ingemeten, maar

19

Omdat voorafgaand aan het onderzoek F3 nog overeind stond, kon worden vastgesteld dat tegen de oostzijde van F3 nooit een haard heeft gelegen; de haard zal dus tegen F9 gelegen zijn geweest.

omdat de beerput verder niet verstoord zou worden is alleen gedocumenteerd wat werd aangetroffen. Het gewelf van de beerput is hersteld met machinale baksteen, wat erop wijst dat de put tot in de 19de of 20ste eeuw is gebruikt. Uit de steenformaten van de zijwanden blijkt dat de put mogelijk veel ouder is en eeuwenlang in gebruik is gebleven (F219: 26,5-26,8 x 12,6-13,1 x 4,5-5,1).

Hoewel het niet blijkt uit de archeologische gegevens, kan hier worden opgemerkt dat het tijdens de opgraving onderzochte terrein dat eeuwenlang tot Hinthamerstraat 152 behoorde waarschijnlijk vanaf rond 1900 tot Schilderstraat 5 behoorde.²⁰

Het achterterrein van Hinthamerstraat 154

Het meeste muurwerk uit deze fase bevindt zich op het perceel van Hinthamerstraat 154. Hier werd in de 19de eeuw het muurwerk F22 en F23 afgebroken tot net onder het maaiveld en als fundering gebruikt voor F21 en F24/F25, waarvan enkele lagen ijsselstenen resteren. Zeer waarschijnlijk bevond F24/F25 zich ook op F8; hierop zijn ook enkele ijsselstenen aangetroffen. Het gebouw veranderde dan ook maar gedeeltelijk; zelfs de kelder bleef bestaan. Wel is op bijlage 6 te zien dat F21 verder dan F22 naar het oosten doorloopt en aansluit op de perceelsgrens tussen nummer 154 en 156. Vermoedelijk werd de steeg nu ook bebouwd; misschien kreeg de nieuwbouw een verdieping die ook over de nu inpandige gang naar het achterterrein doorliep. Mogelijk was in het oosteinde van F21 een doorgang naar het noordelijk gelegen terrein.

Bij dit ijsselstenen muurwerk zou ook een niet gedateerde ijsselstenen beerput kunnen horen, waarover een muur met een boog is gemetseld (F35 en F17, zie afb. 6.8).

Noordelijk van dit gebouw werd nog een deel van het achterterrein bebouwd. Hier zijn F72 en F73 (ijsselsteen) en F74 en F75 (machinale baksteen) te vinden. In ieder geval de westelijke helft van dit deel van het terrein werd in de loop van de 19de eeuw

Afb. 6.8. Boog F17 op beerput F35 (foto genomen richting het zuidoosten).

bebouwd met F72 en F73; de binnenmuren van machinale baksteen zijn waarschijnlijk wat jonger. De oostelijke helft bleef mogelijk wel open, hier werd onder andere ijsselstenen goot F68 aangetroffen. Deze goot loopt af naar het zuiden, richting het achterhuis: misschien om water vanuit de Diezetak naar de bebouwing te voeren? Overigens werden op dit deel van het terrein ook allerlei jongere rioolbuizen en afvoerputten aangetroffen.

Het keldertje F4/F9 bleef tot circa 1950 in gebruik; in de puinvulling werd onder andere plastic aangetroffen. Vermoedelijk werden toen ook de ijsselstenen muren van het achterhuis waarin de kelder zich bevond afgebroken. Over de keldervulling werd F7 aangelegd. Aan de westzijde veranderde waarschijnlijk op hetzelfde moment de percelering; een deel van het perceel hoorde voortaan bij Schilderstraat 7-9 (of de perceelsgrens ook ter hoogte van Schilderstraat 11 en 13 veranderde is niet gebleken uit het archeologisch onderzoek, maar mogelijk wel uit het bouwhistorische). De muren F28 en F29, aansluitend op F3, vormden de nieuwe perceelsscheidingen. Hier kan nogmaals worden opgemerkt dat vanaf rond 1900 het achterterrein ten noorden van het onderzoeksgebied verkocht werd aan panden aan de Schilderstraat. Vermoedelijk werd toen Schilderstraat 13 gekocht door de eigenaar van nummer 154, om toegang tot het achterterrein te bieden.

Afb. 6.9. Het plaatsje achter Schilderstraat 11 (foto genomen richting het westen).

De achterterreinen/plaatsjes van de panden aan de Schilderstraat

Op het achterterreintje van Schilderstraat 11 werd mogelijk nog in de 19de of anders in de 20ste eeuw een wc aangelegd (F216/F217/F218).²¹ De al wat langer aanwezige bestrating van stukken grafzerk (F215) bleef hierbij waarschijnlijk in gebruik, want het vloerniveau bij de wc is hetzelfde als het niveau van de bestrating.

Bij de documentatie van het bouwhistorisch onderzoek van Schilderstraat 11 wordt een bouwaanvraag uit 1907 bewaard betreffende veranderingen op het achterterreintje. Hieruit blijkt dat de kelder en keldertoegang toen al aanwezig waren. Het is niet geheel duidelijk of de wc er ook al was, of dat deze na de aanvraag werd aangelegd. In ieder geval stammen de bestrating en de stortkoker van vermoedelijke beerput F90 uit deze tijd. Het plaatsje werd mogelijk tegelijk ommuurd en voorzien van een dak.

Zoals zojuist is opgemerkt veranderde in de tweede helft van de 20ste eeuw de percelering en werd in ieder geval het achterterrein van Schilderstraat 7-9 wat groter.

21

De wc, een zogenaamde 'Hopper', wordt door R. van Genabeek beschreven in: Vink et.al. 2008, 69.

7 Vondstmateriaal en catalogus

Tijdens het onderzoek zijn 131 vondstnummers uitgegeven. Tijdens het onderzoek zijn twee monsters genomen (vnr.61 en 83); respectievelijk een monster van een laag met erg veel brokjes natuursteen en de inhoud van aspot F55. Deze zijn in overleg met het bevoegd gezag (de afdeling SO/BAM van de gemeente 's-Hertogenbosch) ten tijde van het verschijnen van dit rapport nog niet uitgewerkt; een eventuele toekomstige uitwerking zal gebeuren door/in opdracht van de afdeling SO/BAM van de gemeente 's-Hertogenbosch.

Het tijdens het onderzoek verzamelde vondstmateriaal is gedetermineerd tot op de materiaalsoort en per vondstnummer gedateerd, volgens aanwijzingen van de afdeling SO/BAM van de gemeente 's-Hertogenbosch (zie bijlage 2). Het aardewerk is voornamelijk gebruikt om een fasering op te stellen.

Catalogus

Hierna wordt een kleine selectie van het vondstmateriaal afgebeeld dat tijdens het onderzoek is geborgen. De vondsten worden afgebeeld op volgorde van het volgnummer van het vondstnummer.

cat. nr. 1

vondstnr I-I-6.1
 inventarisnr -
 context F2
 omschrijving: voorraadpot, rood aardewerk
 afmeting en hoogte: 20,4 cm
 Ø voet 18,9 cm

cat. nr. 2

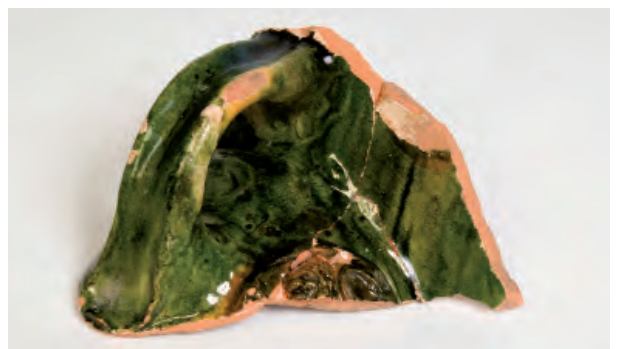
vondstnr I-I-13.1
 inventarisnr -
 context F121
 omschrijving: tuitpot, rood aardewerk
 afmeting en hoogte: 12,4 cm
 Ø rand 21 cm

cat. nr. 3

vondstnr I-I-13.2
 inventarisnr i18919
 context F121
 omschrijving: bord, majolica
 afmeting en hoogte: 5 cm
 Ø 31,4 cm

cat. nr. 4

vondstnr I-I-13.3
 inventarisnr i18974
 context F121
 omschrijving: vuurklok, rood aardewerk
 met witte slib en glazuur
 afmeting en hoogte: 16,7 cm

cat. nr. 5a t/m d

vondstnr II-0-26.2 t/m 5
 inventarisnr i18928 t/m 18931
 context aanleg vlak 1 (F128?)
 omschrijving: delen van zuiltjes,
 natuursteen met restanten polychromie
 afmeting en hoogte: 32 cm
 Ø onder 13 cm/boven 11,5 cm
 b. hoogte 19 cm
 Ø onder 13,4 cm/boven 12,5 cm
 c. hoogte 14,7 cm
 Ø basement 13,6 cm/boven 10,4 cm
 d. hoogte 11,8 cm
 Ø 7,2 cm

nr. 5a

nr. 5b

nr. 5c

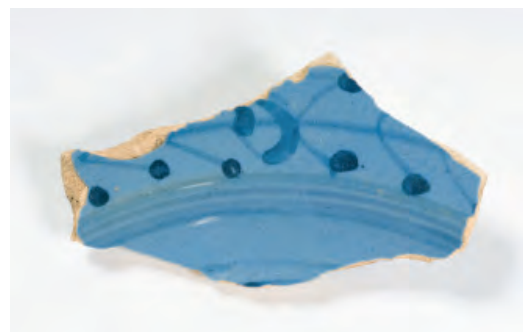
nr. 5d

cat. nr. 6

vondstnr II-0-47.1
 inventarisnr i18888
 context verdiepen vlak 1
 omschrijving: deksel varkenspot,
 witbakkend aardewerk
 afmeting en hoogte 4,5 cm
 lengte x breedte: 14 x 11 cm

cat. nr. 7

vondstnr II-0-79.1
 inventarisnr i18962
 context F121
 omschrijving: bord, faience, Berettino
 afmeting en lengte x breedte: 8,1 x 4,5 cm

cat. nr. 8

vondstnr IV-27-127.1

inventarisnr -

context F101

omschrijving: voorraadpot, rood aardewerk

afmeting en hoogte 27,5 cm

Ø voet 18,9 cm

cat. nr. 9

vondstnr IV-27-128.1

inventarisnr -

context F100

omschrijving: voorraadpot, rood
aardewerk

afmeting en hoogte 20,5 cm

Ø voet 15,6 cm

cat. nr. 10

vondstnr IV-27-129

inventarisnr -

context F102

omschrijving: voorraadpot, rood aardewerk

afmeting en hoogte 12 cm

Ø voet 11 cm

8 Synthese en beantwoording van de onderzoeksvragen

8.1 Synthese

In opdracht van woningcorporatie Zayaz heeft de afdeling SO/BAM (Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten) van de gemeente 's-Hertogenbosch van 8 t/m 22 februari 2008 een archeologische opgraving uitgevoerd op de achterterreinen van de percelen Hinthamerstraat 152 en 154 en Schilderstraat 5 t/m 11, gelegen in het historische centrum van de stad 's-Hertogenbosch. Het onderzoek werd op 24 april en 23 mei 2008 aangevuld met archeologische waarnemingen tijdens de bouw- en restauratiewerkzaamheden.

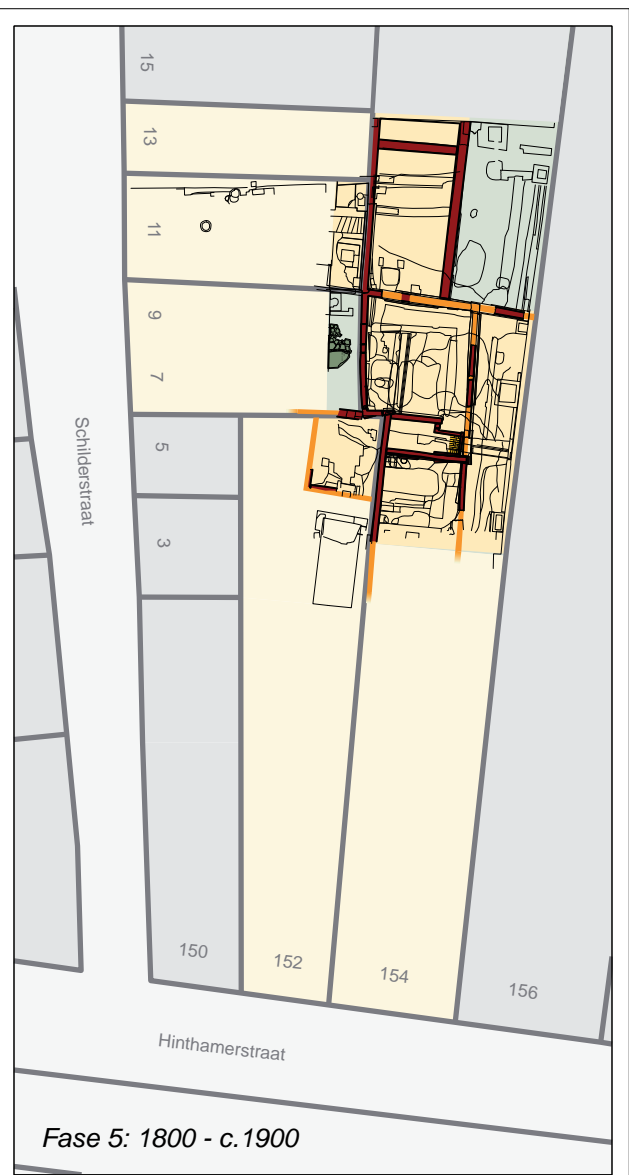
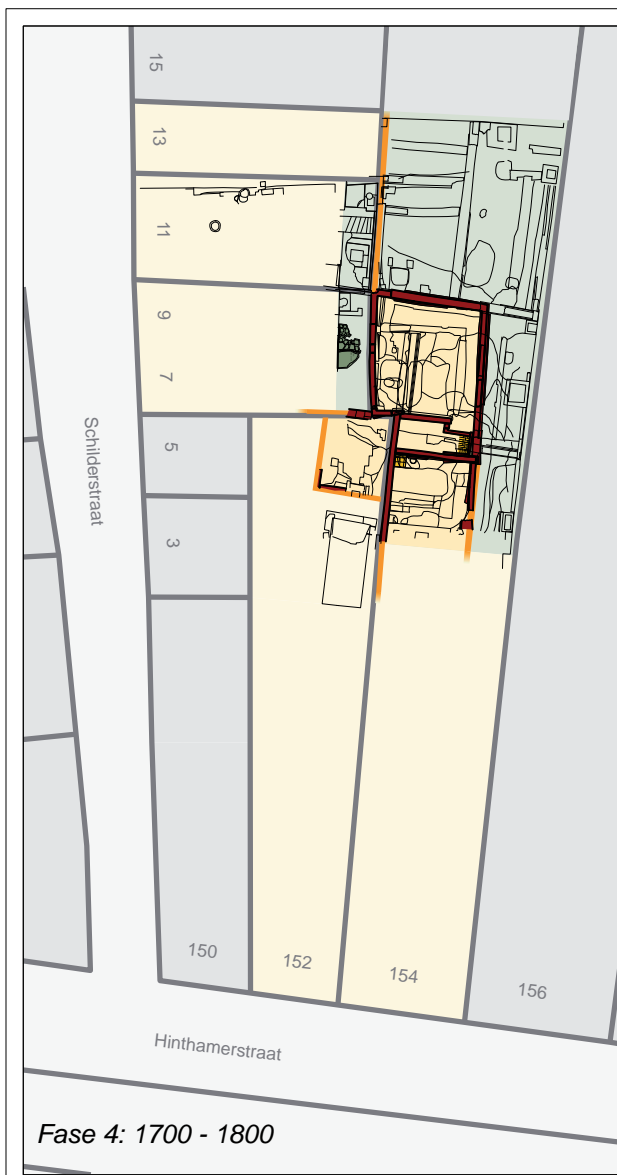
Voor, tijdens en na het archeologisch onderzoek zijn de te restaureren panden Schilderstraat 3 t/m 13 onderzocht door de afdeling bouwhistorie van de SO/BAM. Het onderzoek vond plaats voorafgaand aan de restauratie van de panden aan de Schilderstraat en (beperkte) nieuwbouw op de achterterreinen. De vraagstelling hield verband met de bewoningsgeschiedenis op deze locatie.

Tijdens de opgraving is voornamelijk het achterterrein van Hinthamerstraat 154 onderzocht en een klein gedeelte van het achterterrein van Hinthamerstraat 152. Beide achterterreinen liepen aanvankelijk door tot aan de Diezetak in het noorden. Voor het achterterrein van Hinthamerstraat 154 gold dit tot rond 1900, toen het achterterrein vanaf Schilderstraat 15 werd verkocht. Het achterterrein van Hinthamerstraat 152 ten noorden van Schilderstraat 5 werd deels al in de 15de eeuw aan de nieuwe bebouwing van de Schilderstraat verkocht. Het gedeelte van Hinthamerstraat 152 dat achter Schilderstraat 5 gelegen is, is pas rond 1900 aan de eigenaar van het laatstgenoemde pand gaan behoren. Van de panden aan de Schilderstraat zijn uitsluitend enkele gedeeltes van de aangetroffen situatie gedocumenteerd. De opgravingsresultaten geven dan ook met name een geschiedenis van het achterterrein van Hinthamerstraat 154 en (in mindere mate) van het achterterrein van Hinthamerstraat 152.

Bij de volgende paragraaf zijn kaarten van fase 1 en 2, fase 3 en fase 4 afgebeeld waar op vereenvoudigde wijze de op dat moment aanwezige situatie weergegeven is, inclusief welke delen van het onderzoeksgebied bebouwd en onbebouwd waren (afb. 8.1).

Afb. 8.1. Vier vereenvoudigde fasekaarten, waarop het belangrijkste muurwerk per fase is aangegeven en tevens welke delen van het onderzoeksterrein in de betreffende fase bebouwd en onbebouwd waren.

De natuurlijke ondergrond

Tijdens het onderzoek werd middels boringen vastgesteld dat de bovenkant van het dekzand zich over de gehele lengte van het onderzoeksterrein op ongeveer 3,90 tot 4,00 +NAP bevindt. Direct aan de Hinthamerstraat is de natuurlijke ondergrond op ongeveer dezelfde hoogte gelegen, wat betekent dat de dekzandrug waarop zich de Hinthamerstraat bevindt op dit punt erg breed en relatief vlak is.

Fase 1: tot 1400

Eveneens middels boringen is vastgesteld dat tussen de percelen Hinthamerstraat 152 en 154 een tijdlang een relatief brede en diepe perceelsgreppel gelegen was. Deze greppel is tijdens het onderzoek niet gedateerd, maar moet gezien de aanlegdiepte horen bij een periode dat aan de Hinthamerstraat voor het eerst bebouwing ontstond en de huizen (nog) niet tegen elkaar stonden. Na demping van de greppel werd het achterterrein van Hinthamerstraat 154 opgehoogd tot ongeveer 4,90 +NAP. Het achterterrein van Hinthamerstraat 152 was rond 1400 mogelijk iets lager gelegen: op ongeveer 4,60 +NAP.

Fase 2: 1400-1500

Tussen de achterterreinen van Hinthamerstraat 152 en 154 werd in de 15de eeuw een muur gebouwd die diende als perceelscheiding. De muur hoorde waarschijnlijk bij nummer 152 (een jongere fase sluit ook nu nog aan op de oostgevel van nummer 152). Mogelijk maakte deze muur een knik naar het westen, waardoor ten noorden hiervan het achterterrein van nummer 154 wat breder werd. Op afbeelding 8.1 is te zien dat de muur in het zuiden ongeveer op de oostelijke oever van de gedempte greppel heeft gestaan en dat de perceelsgrens ten noorden hiervan op de westelijke oever kwam te liggen. Vermoedelijk werd het muurwerk ook aangelegd om de percelen af te scheiden van de percelen aan de Schilderstraat die in deze periode ontstonden en waarvoor delen van de achterterreinen van Hinthamerstraat 150 en 152 waren verkocht.

Voor zover kon worden vastgesteld was op het onderzochte deel van het terrein in deze fase geen bebouwing aanwezig. Wel liep een bakstenen pad langs de oostgrens van Hinthamerstraat 154; mogelijk leidde het vanaf het huis aan de straat naar de Dieze. Ook na ophogingen bleef op deze locatie waarschijnlijk een met bouwpuin verhard pad bestaan. Na diverse ophogingen kwamen beide achterterreinen op ongeveer 5,40 +NAP te liggen.

Fase 3: 1500-1700

In de uiterste noordoosthoek van het achterterrein van Hinthamerstraat 152 werd aan het begin van de 16de eeuw een gebouwtje aangelegd. Het achterhuis bezat een plavuizen vloer en waarschijnlijk een haard aan de zuidzijde. Het heeft vermoedelijk niet lang bestaan want nog in de eerste helft van de 16de eeuw woedde ter plekke een brand. Op de deels ingebrande vloer werd een pakket verbrand materiaal aangetroffen. De perceelsmuur waar het gebouwtje tegenaan was gezet heeft waarschijnlijk een uitbreiding van de brand naar nummer 154 voorkomen, maar moest wel vervangen worden. Het achterhuis werd waarschijnlijk rond 1700 pas vervangen. Hiervan resteren twee muren, die buiten de bovenliggende betonvloer de jongste sporen vormen die op het achterterrein van nummer 152 zijn aangetroffen. Aan de Hinthamerstraat 154 werd op de perceelsgrenzen met de panden aan de Schilderstraat een nieuwe muur geplaatst. Een deel van dit muurwerk functioneerde als zijgevel van kleinschalige bebouwing, want ook hier werd in het begin van de 16de eeuw een achterhuis gebouwd. Binnen het gebouwtje hebben twee vloeren van bakstenen en plavuizen gelegen. Ten oosten van het gebouwtje kon nog steeds via een steeg het noordelijke deel van het achterterrein bereikt worden.

Het maaiveld lag aan het einde van deze periode niet veel hoger dan ervoor; op 5,60 +NAP of iets hoger.

Fase 4: 1700-1800

Rond 1700 werd het gebouwtje op het achterterrein van Hinthamerstraat 154 grotendeels gesloopt, waarbij alleen de muur op de westelijke perceelsgrens bleef bestaan. Deze moest wel (meerdere malen) worden opgelapt omdat het muurwerk hier bleef verzakken in de losse vulling van de voormalige greppel. Tegen het muurwerk werd een wat groter achterhuis gebouwd dat vermoedelijk aansloot op de achtergevel van het voorhuis. In het achterhuis werd iets later een ondiep (voorraad) keldertje aangelegd en in het zuidelijk deel van het gebouw werd een plavuizen (stook)vloer met een aspot aangetroffen. De bijbehorende haard heeft waarschijnlijk tegen de kelderdeurmuur gelegen. Gedurende deze periode bleef de steeg ten oosten van de bebouwing in gebruik.

Ook in deze periode werd het maaiveld niet veel opgehoogd; het kwam waarschijnlijk op ongeveer 5,80 +NAP te liggen (net onder het huidige maaiveld op circa 6,00 +NAP).

Fase 5: 1800-2000

In de loop van de 19de eeuw werd het achterhuis uit fase 4 vervangen en uitgebreid. Van het onderzochte deel van het achterterrein bleef alleen het uiterste noordoostelijke deel onbebouwd (dit deel werd vermoedelijk in de tweede helft van de 20ste eeuw alsnog bebouwd). Aan de oostkant van het achterhuis werd de steeg een gang (mogelijk bevond zich hierboven de verdieping).

In de tweede helft van de 20ste eeuw werd het achterhuis afgebroken. Van de nieuwbouw werden tijdens het onderzoek te weinig muren aangetroffen om het uiterlijk te beschrijven. Wel kan worden vermeld dat toen waarschijnlijk het gehele achterterrein werd bebouwd en dat de perceelsgrens tussen Hinthamerstraat 154 en Schilderstraat 7-9 en mogelijk 11 en 13 enigszins veranderde. De perceelsgrens werd rechtgetrokken: de knik in de begrenzing verdween, waardoor de achterterreinen van de Schilderstraat iets dieper werden.

In het algemeen kan hier worden opgemerkt dat tijdens het onderzoek geen sporen van ambachtelijke activiteiten zijn aangetroffen. De onbebouwde delen van de achterterreinen waren vermoedelijk als tuin in gebruik. De bebouwde delen hadden een woon- of niet nader herkende functie.

8.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen

De relevante vragen uit het meerjarige onderzoeksprogramma van de gemeente 's-Hertogenbosch

2. Ruimtelijke ontwikkeling van de stad buiten de oudste kern.

Omdat nergens dieper is gegraven dan ongeveer 1 m onder het maaiveld, is van de vroegste geschiedenis van het terrein weinig bekend. Ook dient te worden opgemerkt dat het onderzoeksgebied zich beperkt tot achterterreinen. Op het achterterrein van Hinthamerstraat 152 ontstond bebouwing op het moment dat een deel van het terrein tot de panden aan de Schilderstraat ging behoren. Op het achterterrein van Hinthamerstraat 154 lijkt tot het begin van de 16de eeuw geen bebouwing aanwezig te zijn geweest. Hierna ontstond kleinschalige bebouwing die in de loop der eeuwen werd uitgebreid tot (nagenoeg) het gehele achterterrein was bebouwd.

5. *Verkavelingspatroon, plattegronden en constructietechnieken van de oudste, meestal houten, huizen uit de periode ca. 1200-1400.*

Hier kan eveneens worden opgemerkt dat over de vroegste geschiedenis van het terrein weinig bekend is omdat nergens dieper is gegraven dan ongeveer 1 m onder het maaiveld. Wel is uit een reeks boringen gebleken dat tussen Hinthamerstraat 152 en 154 een perceelsgreppel aanwezig was, op nagenoeg dezelfde locatie als de huidige perceelsgrenzen. Dit betekent enerzijds dat de perceelsgrenzen aan de Hinthamerstraat vermoedelijk vanaf het moment van uitgifte vast zijn blijven liggen en anderzijds dat de vroegste bebouwing bestond uit vrijstaande huizen. Over het uiterlijk van deze bebouwing valt niets te zeggen, ook omdat het onderzoeksterrein zich tussen 19 en 36 m achter de rooilijn bevindt.

6. *Omvang, karakter, onderling belang en spreiding van de ambachten binnen de stad.*

Tijdens het onderzoek is geen bewijs voor uitgeoefende ambachten aangetroffen.

7. *Materiële cultuur van de stad.*

Vanwege het ontbreken van gesloten vondstcomplexen lijkt het niet mogelijk iets over dit onderwerp te zeggen.

Onderzoeksvragen

1. *Op welke manier werd het achterterrein door de eeuwen heen gebruikt?*

De achterterreinen werden deel vermoedelijk als tuin gebruikt en deels bebouwd. Bij geen van de bebouwde delen is een specifieke functie voor de bebouwing herkend, zoals een ambacht dat er werd uitgeoefend. Mogelijk had de bebouwing alleen een woonfunctie.

2. *Zijn er archeologische resten van bebouwing in de ondergrond aanwezig? Indien dit het geval is:*

a. *Wat is de omvang en vorm in horizontale en verticale zin van deze bebouwing?*

De bebouwing strekt zich uit over nagenoeg /de gehele lengte en breedte van het opgravingsterrein en is aangetroffen tussen circa 4,50 en 6,00 +NAP.

b. *Wat is de fasering van deze bebouwing?*

Vanwege de redelijk grote hoeveelheid muurwerk die tijdens het onderzoek is aangetroffen wordt hiervoor verwezen naar hoofdstuk 6 en 7.

c. *Wat is de datering van (verschillende fasen van) deze bebouwing?*

Ook hiervoor wordt hiervoor verwezen naar hoofdstuk 6 en 7.

d. *Hoe sluit de bebouwing aan bij de bebouwing aan de Hinthamerstraat (154 en 152) en aan de Schilderstraat?*

Aanvankelijk stond de bebouwing los van de voorhuizen van Hinthamerstraat 152 en 154. Alleen van Hinthamerstraat 154 zijn genoeg gegevens bekend om vast te stellen dat de bebouwing op het achterterrein vanaf rond 1700 tegen de achtergevel van het voorhuis kwam te liggen.

e. *Wat is de functie van deze bebouwing?*

Mogelijk had alle bebouwing een woonfunctie; in ieder geval zijn geen aanwijzingen voor andere functies aangetroffen.

3. *Zijn er aanwijzingen voor ambachtelijke activiteiten op het achterterrein? Zo ja:*

a. *Waaruit bestaan deze aanwijzingen?*

Op de achterterreinen zijn geen aanwijzingen gevonden voor ambachten.

b. *Aan welk ambacht kunnen ze worden toegeschreven.*

N.v.t.

c. *Wat is de opbouw en constructie van de ambachtelijke infrastructuur?*

N.v.t.

d. Is er afval aanwezig dat samenhangt met ambachtelijke activiteiten en zo ja waaruit bestaat dat afval?

N.v.t.

e. Is er verband tussen het hoofdpand (aan de Hinthamerstraat/Schilderstraat) en de ambachtelijke activiteiten op het achterterrein.

N.v.t.

4. Is er sprake van het gebruik als tuin van het achterterrein en zo ja hoe verhoudt zich dit tot de andere functies van het achterterrein door de eeuwen heen?

Vermoedelijk waren de onbebouwde delen van de achterterreinen in gebruik als tuin; voor andere functies zijn geen aanwijzingen aangetroffen.

5. Zijn er sporen van percelering aanwezig? Zo ja:

a. Wat is de aard van de perceelsgrenzen?

Er is een perceelsgreppel aangetoond middels boringen; de overige perceelsgrenzen bestaan uit muurwerk.

b. Komen de perceelsgrenzen overeen met de huidige perceelsgrenzen en zo nee hoe heeft de percelering zich door de eeuwen heen ontwikkeld?

Op een kleine wijziging na komen de aangetroffen perceelsgrenzen in alle eeuwen overeen. Alleen in de tweede helft van de 20ste eeuw zijn de achterterreinen van Schilderstraat 7-9 en mogelijk Schilderstraat 11 en 13 iets vergroot en is deze perceelsgrens iets naar het oosten opgeschoven.

6. Is er sprake van ophogingen op het terrein en zo ja:

a. In welke periode hebben de ophogingen plaats gevonden?

Vanaf de in gebruikname van het terrein of vanaf de demping van de perceelsgreppel is het terrein opgehoogd. In de 14de en 15de eeuw werd het terrein in totaal van circa 3,90 +NAP tot 5,40 +NAP opgehoogd. In de eeuwen daarna is daar geleidelijk nog zo'n 60 cm aan ophogingen aan toegevoegd.

b. Waaruit bestaan de ophogingen?

De ophogingen bestaan voornamelijk uit humeus zand met brokjes houtskool, mortel en baksteen: vuile stadsgrond. Een enkele keer is de inhoud van een beerput over het terrein uitgestort of is er wat schoner zand aangevoerd.

c. Wat is de relatie tussen de ophogingen en de opdeling in percelen?

Uitsluitend voor de 14de eeuw is vastgesteld dat er een klein hoogteverschil bestond op de achterterreinen van Hinthamerstraat 152 en 154. Voor latere periodes zijn niet genoeg gegevens overgeleverd om iets te kunnen zeggen over eventuele verschillen in ophogingen tussen de percelen.

d. Wat is de relatie tussen de ophogingen en diverse loop- of leefniveaus?

Vermoedelijk werden de achterterreinen telkens opgehoogd om op ongeveer hetzelfde niveau als het voorhuis te komen liggen. Vervolgens moesten nieuwe looppniveaus worden aangelegd.

7. Zijn er nog min of meer gesloten vondstcomplexen aanwezig op het terrein in de vorm van afvalkuilen, beerputten of afvalpakketten? Zo ja:

a. Wat is de datering van deze vondstcomplexen?

Hoewel het niet gaat om een gesloten vondstcomplex kan hier het ophogingspakket worden genoemd dat op het achterterrein van Hinthamerstraat 154 werd aangetroffen met daarin vondstmateriaal dat in de tweede helft van de 16de en de 17de eeuw gedateerd kan worden (F121).

b. Aan welk perceel of pand(en) kunnen de vondstcomplexen worden toegeschreven?

De ophoging bevond zich op het onbebouwde deel van het achterterrein van Hinthamerstraat 154.

c. Wat is de samenstelling van de vondstcomplexen?

In F121 bevindt zich aardewerk, enkele stukjes pijp, glas, wat stukjes metaal en relatief veel dierlijk botmateriaal (slachtafval).

d. Welke uitspraken kunnen er op basis van de vondstcomplexen worden gedaan over de status van de bewoners en over hun eet- en leefgewoontes?

Vooropgesteld moet worden dat het gaat om een ophogingspakket en dus om aangevoerde grond. Het gaat vermoedelijk om de inhoud van een gelegeerde beerput en daarmee is het waarschijnlijk, maar niet zeker, dat het materiaal afkomstig is van de bewoners van Hinthamerstraat 154. Omdat zich tussen de scherven enkele bijzondere exemplaren bevonden (waaronder een bord van uit Italië afkomstige faïence aardewerk, een bord van Nederlandse majolica, een deel van een plooischotel en een gedecoreerde vuurklok) kan worden gesteld dat de eigenaar van de beerput waaruit het materiaal afkomstig is redelijk welgesteld moet zijn geweest.

8. Vermoedelijk behoorde het achterterrein van de panden aan de Schilderstraat aanvankelijk bij het pand Hinthamerstraat 152. Vanaf wanneer is het achterterrein bij de panden aan de Schilderstraat getrokken?

Omdat het archeologisch onderzoek zich wat betreft de achterterreinen van de panden aan de Schilderstraat heeft beperkt tot het documenteren van de aangetroffen situatie (vlak 1) valt hierover met behulp van de onderzoeksgegevens niets te zeggen. Wel kan worden vermeld dat een deel van het in de vraag bedoelde terrein veel langer aan Hinthamerstraat 152 heeft toebehoord dan vermoedelijk aanvankelijk werd gedacht. Het terrein achter Schilderstraat 3 en 5 hoorde zeker in de 16de eeuw nog bij Hinthamerstraat 152 en uit deze periode stammen de jongst aangetroffen archeologische sporen.

Ook op een kaart uit 1890 (van J. Hagens) is nog te zien dat het gedeelte van het achterterrein van Hinthamerstraat 152 ter hoogte van Schilderstraat 3 en 5 nog tot het pand aan de Hinthamerstraat behoort, terwijl op een kaart uit 1909 (eveneens J. Hagens) te zien is dat het gedeelte ter hoogte van Schilderstraat 5 nu bij dat pand hoort. Het gedeelte achter Schilderstraat 3 blijft tot Hinthamerstraat 152 behoren. Dezelfde kaarten tonen aan dat tussen 1890 en 1909 het achterterrein van Hinthamerstraat 154 ten noorden van Schilderstraat 15 aan panden aan de Schilderstraat is verkocht.

9. Wat kan er gezegd worden over de (onderlinge) fasering en ontwikkeling van de panden aan de Schilderstraat?

Omdat het archeologisch onderzoek zich in de panden aan de Schilderstraat heeft beperkt tot het documenteren van de aangetroffen situatie en een enkele waarneming tijdens de restauratiewerkzaamheden, moet hier worden verwezen naar het bouwhistorisch onderzoek dat rond dezelfde periode is uitgevoerd.

9 Literatuurlijst

Arts, J. 2007, 's-Hertogenbosch, Jeroen Boschplein, *BAAC-rapport A-07.0392*, 's-Hertogenbosch.

Boekwilt H./E. Nijhof 1993: Van straat tot stroom. Bouwhistorische en archeologische gegevens over Hinthamerstraat 102-104 en Louwse Poort, *'s-Hertogenbosch*, 85-96.

Cleijne, I.J. 2007, 's-Hertogenbosch. Hinthamerstraat 163 en Mgr. Prinsenstraat 1a-c, *BAAC-rapport 06.176*, 's-Hertogenbosch.

Genabeek, R.J.M. van, 2008: *Programma van Eisen Schilderstraat*, 's-Hertogenbosch.

Hoogma, D./B. Steketee, 1996: *'s-Hertogenbosch Waterstad. Een historische waterstaatkundige verkenning*, 's-Hertogenbosch.

Janssen, H.L., 1986: Bricks, tiles and roofing tiles in 's-Hertogenbosch during the middle ages, in D. Deroeux (ed.), *Terres cuites architecturales au moyen age*, Arras, 72-93.

Vink, E. et.al., 2008: *Schoon, schamel, schilderachtig. De geschiedenis van de huisvesting van handwerkslieden, hoeren en huurders in de Schilderstraat te 's-Hertogenbosch*, 's-Hertogenbosch.

10 Begrippenlijst

A-horizont: Donkergekleurde bodemhorizont waarin humus door bodemdieren, planten, schimmels en bacteriën is omgezet en gemengd met de eventuele minerale delen.

A1-horizont: Donkergekleurde humushoudende laag; bovenste deel van de uitspoelingshorizont (A) van een bodemprofiel.

B-horizont: Een minerale (soms moerige) horizont in een bodem, waarin één of meer van de volgende kenmerken voorkomen: -Inspoeling van kleimineralen, aluminium, ijzer of humus uit hoger liggende horizonten, -(bijna) volledige homogenisatie met bovendien zodanige veranderingen dat nieuwvorming van kleimineralen is opgetreden en/of aluminium en ijzer(hydro)oxiden zijn vrijgekomen, of een blokkige of prismatische structuur is ontstaan.

C-horizont: Weinig (C1) of niet (C2) door bodemprocessen veranderd sediment of eventueel verweerd vast gesteente volgend op vast gesteente. Om te worden geclassificeerd als C-horizont dient het om soortgelijk materiaal te gaan als hetgeen waarin de A- en B-horizonten zijn ontwikkeld.

complex: Een complex bestaat uit meerdere met elkaar in ruimte, tijd en functioneel opzicht samenhangende vondsten, structuren en/of individuele sporen.

couperen: Het maken van een of meer verticale doorsneden door een spoor, laag of horizont om de aard, diepte, vullingen, vorm en relaties met andere fenomenen vast te stellen.

dekzand: Fijnzandige afzettingen die onder koude omstandigheden voornamelijk door windwerking ontstaan zijn; de dekzanden uit de laatste ijstijd vormen in grote delen van Nederland een 'dek'.

grijs aardewerk: Gedraaid aardewerk, reducerend gebakken, lokaal geproduceerd. Datering: 1300-1500.

grondboog: Boog in de fundering van een muur.

hoofdmeetsysteem: Het hoofdmeetsysteem wordt gevormd door de, in coördinaten van het Rijksdriehoeksnet ingemeten, vaste hoofdmeetpunten binnen -of in de directe nabijheid van - de opgraving.

laag: Een laag is een over een meer of minder groot oppervlak vervolgbare grondeenheid die op archeologische of geologische gronden als eenheid wordt onderscheiden.

Majolica: Witbakkend aardewerk, aan één zijde voorzien van wit tinglazuur waarop meestal een beschildering is aangebracht. De andere zijde is voorzien van vervuild loodglazuur.

materiaal: Omvat alle voorwerpen die ten behoeve van nader onderzoek en/of opslag in zijn geheel of gedeeltelijk aan de ondergrond zijn onttrokken, alsmede monsters. Binnen dit begrip kunnen drie categorieën onderscheiden worden: 1) Materiaal algemeen Vondsten in de klassieke zin van het woord, bijvoorbeeld aardewerk, metaal, glas, natuursteen enz. 2) Materiaal kwetsbaar: Kwetsbare vondsten zijn vondsten van organisch materiaal (textiel, leer, hout), maar soms ook metaal en glas. Onder: Complexe vondsten zijn vondsten die hetzij in context gelicht moeten worden, hetzij door hun omvang niet in hun geheel gelicht kunnen worden maar alleen in onderdelen, bijvoorbeeld een compleet skelet of een vaartuig.

onderzoeksgebied: Het geografische gebied waarop het onderzoek betrekking heeft (plangebied).

opdrachtgever: Persoon of instantie in wiens opdracht werk wordt uitgevoerd in het kader van de archeologische monumentenzorg. Voor de aannemer is dit de initiatiefnemer van het plan, die op basis van een vergunning verplicht is tot het laten

uitvoeren van archeologische werkzaamheden. Voor de onderaannemer is dit de aannemer.

opgraven/ opgraving: De ontsluiting van een vindplaats met als doel de informatie te verzamelen en vast te leggen die nodig is voor het beantwoorden van de in het Programma van Eisen verwoorde onderzoeksvra(a)g(en) en het behalen van de onderzoeksdoelstellingen.

opgravingsput: Afzonderlijke werkeenheid binnen een opgraving.

opgravingsvlak: Kunstmatig niveau waarop grondsporen worden waargenomen, geïnterpreteerd en getekend.

profiel: Verticale wand in een opgravingsput, proefput, of proefsleuf. In het profiel zijn stratigrafische lagen zichtbaar die van belang zijn voor de relatieve datering.

Programma van eisen (PvE): Door een blijkens het beroepsregister daartoe gekwalificeerd archeoloog opgestelde kennisgeving van het bevoegd gezag aan de initiatiefnemer en eventueel de beoogde uitvoerder, gebaseerd op het selectiebesluit. Het PvE kan een publiekrechtelijk voorgeschreven document en is ook een document dat in het economische verkeer een functie heeft. Op basis daarvan worden onderzoeksopdrachten aanbesteed. In het PvE wordt vastgelegd waaraan archeologische veldprojecten moeten voldoen. De formulering van de inhoudelijke vraagstelling (wat er moet gebeuren) en aanwijzingen voor de praktische uitvoering (hoe het moet gebeuren). Het opstellen en het uitvoeren van het PvE mag niet in één hand belegd zijn, tenzij het PvE is goedgekeurd door het bevoegd gezag. Het PvE geeft de probleem- en doelstelling van de te verrichten werkzaamheden van de vindplaats en formuleert de daaruit af te leiden eisen met betrekking tot het uit te voeren werk. Nadat het PvE is opgesteld kan het zijn dat nieuwe feiten en gewijzigde inzichten leiden tot een wijziging van de onderzoeksopzet (incl. uitwerking, conservering). Dit kan het geval zijn tijdens en na afronding van het veldwerk. Voor dergelijke beslissingen is akkoord nodig van het bevoegd gezag die het PvE heeft vastgesteld.

rood aardewerk: Gedraaid aardewerk, lokaal geproduceerd. Datering: v.a. 13e eeuw.

spoor: Een (grond)spoor is een ruimtelijk duidelijk begrensbaar verschijnsel van antropogene oorsprong (bijvoorbeeld een paalkuil, lijksilhouet of muur) of natuurlijke oorsprong (bijvoorbeeld een boomval). Binnen een spoor kunnen verschillende, duidelijk te onderscheiden eenheden voorkomen.

steengoed: Zeer hard gebakken ceramiek, waarvan voornamelijk drink- schenkgerei werd gemaakt. De productie vond voornamelijk plaats in het Duitse Rijnland tussen 1300 en 1900 na Chr.

verstoring: Aantasting van een gebied met archeologische waarden. Dit verschijnsel kan zich voordoen: door erosie, afgraving of egalisatie, door (diepe) bewerking van de bovengrond, door zetting als gevolg van ophoging, door verdroging en verzuring.

vlak: Niveau waarop archeologisch relevante grondsporen zich aftekenen.

vondst: Alle soorten mobilia: roerende of roerend geraakte onderdelen van onroerende goederen afkomstig van archeologisch veldwerk of uit bestaande collecties.

vondstcomplex: Verzameling van alle vondsten uit één archeologische context.

vondstenlijst: Registratie van vondsten.

vondstnummer: Een uniek nummer dat aan een vondst of monster wordt toegekend.

wit aardewerk: Gedraaid aardewerk van niet-ijzerhoudende klei.

Datering: v.a. 14e eeuw.

Bijlage 1. Featurelijst met steenformaten

feature	tekening	omschrijving	opmerking	vondst-nummers	steenformaten (indien van toepassing)
1	1	vloer	plavuizen, tegen F3 en F9, met aspot F2		16,0 x 16,0 x 3,0 en 22,9 x - x 3,0 (hergebruikt)
2	1	aspot	bij vloer F1	6	
3	1,2,8,9,11,12,19	muur	onderste deel is mogelijk ouder (F203)		21,0-22,2 x 9,9-10,6 x 3,9-5,2
4	1,2,3,17,19	muur	keldermuur, bij F5, F6 en F9		ijsselsteen
5	1,2	muur	keldermuur, bij F4, F6 en F9		
6	1,2	muur	keldermuur, bij F4, F5 en F9		21,8-22,4 x 10,2-11,3 x 3,8-4,8
7	1,7	muur			machinale baksteen
8	1,2,4	muur	gangmuur/binnenmuur, tegen F9		ijsselsteen
9	1,2,4	muur	keldermuur, bij F4, F5 en F6		ijsselsteen
10	1	muur	binnenmuur		- x - 9,7-10,2 x 3,8-4,1 (hergebruikt)
11	1	vloer	natuursteen, tegen F3 en F10		
12	1	betonnen rand	van beerput		
13	1,7,8	bak	afvoer		machinale baksteen
14	1,2,7,18	fundering	van zijgevel F15		- x - 10,4-11,0 x 3,2-4,6 (hergebruikt)
15	1,5,6,7,8,18,20,25	zijgevel	huidige gevel tussen Hhstraat 154 en 156		
16	1	vloer	baksteen, tegen F8		- x - 8,6-12,0 x 4,0-5,0 (hergebruikt)
17	1,2,8	muur	met grondboog		ijsselsteen
18	1	vloer			
19	1	bak	afvoer		machinale baksteen
20	1	bak	afvoer		machinale baksteen
21	1,3,5,7,15,20,25,26	muur	jonger dan F22/F23		ijsselsteen
22	1,2,3,5,12,15,20,21,24,25	muur	in verband met F23, jonger dan F26/F27		19,2-21,1 x 8,4-10,1 x 4,0 4,5 (hergebruikt)
23	1,2,4,5,6,15	muur	in verband met F22, jonger dan F26/F27		als F22
24	1,4	muur	dichtzetting in F23		ijsselsteen
25	1,4	muur	herstelling in F23		ijsselsteen
26	1,2,3,12,14,16	muur	in verband met F27, ouder dan F22/F23	86	20,2-21,6 x 9,8-10,6 x 4,0-4,5
27	1	muur	in verband met F26, ouder dan F22/F23	40	als F26
28	1,3	muur			machinale baksteen
29	1	muur			machinale baksteen
30	1	muur	gangmuur/zijgevel?	8	- x 9,9-11,2 x 3,5-4,6 (hergebruikt)
31	1	vloer/bestrating	baksteen, tegen F30		(geen maten te nemen; alleen brokken)
32	1,3	vlijlaag	van (verdwenen) vloer bij F26		(geen maten te nemen; alleen brokken)
33	2	muur	klamp tegen F9		ijsselsteen
34	2,6	muur	dichtzetting of deel van kelder F4		ijsselsteen
35	2	beerput	gewelf intact		ijsselsteen
36	2	muur			19,8-20,5 x 9,3-10,2 x 3,8-4,6

feature	tekening	omschrijving	opmerking	vondst-nummers	steenformaten (indien van toepassing)
37	2,8	poer/muur			23,2-25,6 x 10,6-11,8 x 4,2-5,2
38	2	puinfundering	of uitbraaksleuf		- x 10,2-12,2 x 4,5-4,9 (hergebruikt)
39	2,8	muur	vervolg van F8?		ijsselsteen
40	1,9	brandlaag		35,36	
41	1,1	vloer	plavuizen, bij F50		15,5-16,0 x 15,5-16,0 x 2,5-2,8
42	1,10,11	muur	deel perceelsecheiding Schilderstraat		20,3-20,8 x 9,3-9,9 x 3,5-4,2
43	1,2,11,12,16,17,19	muur			- x 9,1-12,0 x 4,2-5,7 (hergebruikt)
44	1,2,3,11,12,17	muur			20,9-23,2 x 9,1-11,7 x 4,4-4,7
45	1	vloer	baksteen, ingebrand		- x 10,0-12,5 x 4,4-5,3
46	1	poer			19,0-19,5 x 9,5-10,0 x 4,0-4,5
47	1,9,10	muur			- x 9,9-12,3 x 4,3-5,6 (hergebruikt)
48	1,9,10	muur			
49	1	vloer/muur	baksteen		(geen maten te nemen; alleen brokken)
50	1,2,9	muur	vermoedelijk haard		18,4-24,4 x 8,8-12,2 x 3,8-6,1 (hergebruikt)
51	1,2,9	muur?	deel van F50? ingebrand		(geen maten te nemen; alleen brokken)
52	2,6	vloer	baksteen, keldervloer in F4		ijsselsteen
53	2,10,11	muur	onder F42		
54	3,12,13	vloer	tegen F26		plavuis, baksteen, ijsselsteen (hergebruikt)
55	2	ingegraven pot		82,83(m)	
56	2,12,15,16,20,21,23,25	muur	ouder dan F26, in verband met F57		20,4 x 8,9-10,6 x 4,0-4,6
57	2,12,13,14,15,16,20	muur	in verband met F56		16,3-20,1 x 7,6-9,9 x 3,8-4,4
58	12,14,16	muur	dichtzetting van doorgang(?) in F57		18,2 x 8,3-9,9 x 3,9-4,4 (hergebruikt)
59	2,13,16	muur	dichtzetting onder boog in F57		- x 8,9-10,0 x 3,8-4,2 (hergebruikt)
60	12,13,16	muur	herstelling in F57		- x 10,0-10,6 x 4,0-4,5 (hergebruikt)
61	16	muur	onder F59, deel van F57? of F63?		- x 8,8-11,0 x 4,0-5,0 (hergebruikt)
62	12,16	tegels	tegen F57, F58 en F60	89	
63	16,17	muur	gestapelde stenen, ouder dan F57?		23,0 x 11,0-11,4 x 4,1-5,1
64	18	muur	zijgevel, ouder dan F14 en F15		18,1-22,1 x 8,8-10,6 x 4,1-5,4
65	20	muur			machinale baksteen
66	20,22,26	bak	afvoer		machinale baksteen
67	20	afdeklaag	baksteen, op gresbuis		machinale baksteen
68	20,26	goot	langs F15		ijsselsteen
69	20,22	bak	afvoer		machinale baksteen
70	20	bestrating	baksteen, deels op F69		ijsselsteen
71	20	muur	in zijgevel is opgaand muurwerk te volgen		machinale baksteen
72	20,22,24	muur			ijsselsteen

feature	tekening	omschrijving	opmerking	vondst-nummers	steenformaten (indien van toepassing)
73	20,22,23,24	muur			ijsselsteen
74	20,23	muur			machinale baksteen
75	20	muur			machinale baksteen
76	20,23	muur			(geen maten te nemen; alleen brokken)
77	20,23	muur			- x 9,3-9,6 x 4,2-4,8 (hergebruikt)
78	20	poer			ijsselsteen
79	20	poer			ijsselsteen
80	20	poer			- x 8,4-9,6 x 3,8-4,8 (hergebruikt)
81	20	muur	zijgevel buurpand (opgaand muurwerk)		machinale baksteen
82	20,23,25	muur	onder F83		machinale baksteen
83	20,23	muur	op F82, onlangs gesloopt		machinale baksteen
84	21,23,25	muur	in verband met F56, F57 en F85		als F56
85	21	muur	in verband met F56, F57 en F85		als F56
86	21,22,25,26	bestrating	baksteen		- x 11,5-12,0 x 4,8-6,2
87	20	stortkoker	beerput/waterkelder		machinale baksteen
88	20	keldertrap			machinale baksteen
89	20	stortkoker	beerput		machinale baksteen
90	20	bestrating	baksteen		machinale baksteen
91	27	muur	zijmuur Schilderstraat 11		
92	27	muur	zijmuur Schilderstraat 11		
93	27	schouw			21,2-21,7 x 9,8-10,5 x 4,2-4,5
94	27	muur	versnijding, mogelijk deel van F91		
95	27	vloer	plavuiz, bij schouw F93	130	14,0 x - x 3,5
96	27	muur	aanrasering op gewelf F97		
97	27	gewelf			
98	27	beerput/waterput	met koepelgewelf		
99	2	laag/ophoging		18	
100	27	aspot	bij F93, jonger dan F101 en F102	128	
101	27	aspot	bij F93, jonger dan F102	126,127	
102	27	aspot	bij F93	129	
103	27	bouwniveau			
104	27	vloer	leemvloer		
105	27	laag/ophoging			
106	27	laag/ophoging			
107	27	laag/ophoging	ingebrand zand bij F93		
108	27	insteek	van F101	125	

feature	tekening	omschrijving	opmerking	vondst-nummers	steenformaten (indien van toepassing)
109	27	insteek	van F100		
110	1,2,7,8	laag/ophoging	of niveau (kapotte bestrating F31?)	12,19,72	
111	1,6,8	insteek	gresbuis		
112	1	niveau?		11	
113	1	laag/ophoging			
114	1	insteek	van F13		
115	1	insteek	van F7		
116	1,2	puin	vulling van kelder F4	7,10,21	
117	1,2	kuil	recent		
118	1	laag/ophoging		4	
119	1	laag/ophoging			
120	1,3,12	insteek	van F22	14,69	
121	1,3,12	laag/ophoging	is F162?)	
122	1	laag/ophoging	niveau? Als F110?	15	
123	1	verstoring	van F27 en F122	16	
124	1	laag/ophoging			
125	1	laag/ophoging			
126	1,2,3,13	kuil	recent		
127	1,3,13	laag/ophoging	of vlijlaag voor F32	20	
128	1	laag/ophoging		25,26,38	
129	1	laag/ophoging			
130	1	vlijlaag	van F41	37	
131	1	laag/ophoging		34	
132	1	laag/ophoging			
133	1,9	laag/ophoging		32,33	
134	1	insteek	van F26 en F27		
135	1,3,14	puinfundering	van F26 en F27	67	
136	2	insteek	van F9		
137	2	laag/ophoging			
138	2	laag/ophoging			
139	2,8	insteek	van F35		
140	2	laag/ophoging			
141	2	laag/ophoging		23	
142	2,4,5,7,15,21,25,26	laag/ophoging		31,41,66,81,108(?)	
143	2,4,5,15,23,24,25	laag/ophoging		43,45,64,105	

feature	tekening	omschrijving	opmerking	vondst- nummers	steenformaten (indien van toepassing)
144	2	insteek	van F4		
145	2,4,6	laag/ophoging			
146	2,4,6	laag/ophoging		29	
147	2	laag/ophoging			
148	2,4	laag/ophoging		30,65	
149	2,14,15,16	insteek	en puinfundering van F57	80,85	
150	2	laag/ophoging			
151	2	laag/ophoging			
152	2,3,13,14,15,21	laag/ophoging		81,108(?)	
153	3	laag/ophoging			
154	2,9,10,11	laag/ophoging		48,49,50,55,5 6,59,60	
155	3,13	laag/ophoging			
156	3,13	laag/ophoging			
157	13	insteek?	mogelijk insteek van F59		
158	13	kuil			
159	4,6	laag/ophoging		46	
160	4	laag/ophoging			
161	5,6,7,25,26	niveau?	stukken lei		
162	5,25,26	laag/ophoging	is F121?	44,121	
163	4,6,7	laag/ophoging		73	
164	6,7	laag/ophoging			
165	6	laag/ophoging			
166	7,25,26	niveau?	bestrating? brokjes natuursteen	77	
167	7	laag/ophoging		74	
168	7	laag/ophoging			
169	7	laag/ophoging	verspitte A2 horizont		
170	5,7	laag/ophoging		42,75	
171	7	insteek	van F20	76	
172	7	puinfundering	van F14		
173	3,12,23	laag/ophoging			
174	12	kuil	recent		
175	9	puinfundering	van F203	58,61	
176	9	kuil		57	

feature	tekening	omschrijving	opmerking	vondst- nummers	steenformaten (indien van toepassing)
177	9	laag/ophoging			
178	9	greppelvulling	bij F179 en F184		
179	9,16	greppelvulling	bij F178 en F184		
180	9,10.	laag/ophoging		53	
181	9,10.	laag/ophoging		51,54	
182	15,24	puinfundering	van F22 en F23, zie ook F120		
183	16	laag/ophoging	puinlaag, mogelijk bouwniveau		
184	16,23	greppelvulling?	bij F178 en F179		
185	16	laag/ophoging			
186	16	laag/ophoging		88	
187	16,17,19	laag/ophoging	puin:mogelijk meerdere malen verspit		
188	20	kuil		94	
189	20	laag/ophoging	is F193?	98,101	
190	20	laag/ophoging		95	
191	20	laag/ophoging		96	
192	20	laag/ophoging		97	
193	20	laag/ophoging	is F187?	91,92,93,99	
194	20,21	kuil		100,103	
195	21	kuil			
196	21,23,24	laag/ophoging	bij F142/F152	104,109,112, 114?,118	
197	25,26	laag/ophoging			
198	25	kuil		122	
199	22,26	insteek	van F66		
200	24	kuil	verbrande leem		
201	21,22,23	laag/ophoging		113	
202	22,23,24	laag/ophoging		115	
203	2,8,9,11,12,19	muur	mogelijk ouder dan F3		23,0-23,5 x 10,3-10,6 x 4,5-5,1
204	24	laag/ophoging		106	
205	24	kuil	puin	107	
206	25,26	laag/ophoging			
207	26	laag/ophoging			
208	26	laag/ophoging	verbrande leem		
209	26	laag/ophoging	zeer humeus vuil zand		

feature	tekening	omschrijving	opmerking	vondst- nummers	steenformaten (indien van toepassing)
210	23	laag/ophoging			
211	23,25	insteek	van F84 (is F149?)	111	
212	23	laag/ophoging			
213	23	kuil	puin	110	
214	23	laag/ophoging			
215	28	bestrating	van natuursteen, oa delen grafsteen	131	
216	28	muur	ombouw wc		
217	28	overstort	ijzeren bak van wc		
218	29	beerkelder	verzamelnaam		
219	29	wanden	van F218, ouder dan F220		26,5-26,8 x 12,6-13,1 x 6,3-6,4
220	29	gewelf	van F218, jonger dan F219		22,0 x 10,7-11,3 x 4,9-5,4 (wrsch. machinaal)
221	29	herstelling gewelf	van F218/F220		ijsselsteen (hergebruikt)
222	10	laag/ophoging	zwart verbrand materiaal	52	

Bijlage 2 Vondstenlijst

elm	Elmpt aardewerk
stg	steengoed
rood	rood aardewerk
grijs	grijs aardewerk
witb	witbakkend aardewerk
maj	majolica
fai	faience
pors	porselein
indw	industrieel wit aardewerk
pijp	pijpenkop/steel
bker	bouwkeramiek

vondst nummer	context	looptijd	depositie tijd	inhoud vondstnummer: aardewerk											inhoud vondstnummer: overig	
				elm	stg	rood	grijs	witb	maj	fai	pors	indw	pijp	bker		
I-0-1	aanleg vlak 1	1400-1850			3	26	2	1			1				14	5 glas, 1 natuursteen, 16 metaal, 27 bot
I-0-2	aanleg vlak 1												5		110	1 natuursteen, 1 bot
I-1-3	F121	1600-1700	1650-1700		1	14		10		4					2	1 bewerkt bot, 3 bot
I-1-4	F118														1	
I-1-5	F117															2 stukken gietijzeren buis
I-1-6	F2	1500-1700				6										
I-1-7	F116														2	metaal
I-1-8	F30												1			
I-1-9	F19															1 glas
I-1-10	F116	1900-2000														1 glas
I-1-11	F112												2	4		3 metaal
I-1-12	F110	1600-1800				1										1 munt
I-1-13	F121	1400-1700	1625-1675		10	45	3	15	4	2			9	9		1 glas, 2 natuursteen, 3 lei, 3 metaal, 1 munt, 127 bot
I-1-14	F120	1600-1700				2		1								1 bot
I-1-15	F122	1300-1600	1500-1600		2	6	2								2	16 metaal
I-1-16	F123	1350-1800				1	1						1	6		1 glas
I-0-17	verdiepen vlak 1-2	1300-1950				2	1	1				2		4		1 metaal, 1 bot
I-2-18	F99	1175-1500	1400-1500	3		4									1	1 bot
I-2-19	F110 <i>niet aangetroffen</i>															
I-1-20	F127	1225-1500	1300-1500		1	10										1 metaal
I-2-21	F116	1600-1950	c. 1950			3					1	6	2	9		1 stuk steenkool, i18886=staafje bewerkt, 5 metaal, div. stukjes plastic, div. stukken glas, 7 bot
I-2-22	F138														6	
I-2-23	F141	1300-1800				1	1	1								
II-0-24	aanleg vlak 1	1500-1650				2		1						1		
II-1-25	F128	1500-1650				6		1								1 metaal; lang voorwerp
II-0-26	aanleg vlak 1(F128?)															delen van natuurstenen zuiltjes
I-0-27	aanleg vlak 1/F121	1500-1650	1600/1650?			5	1	2						1		
II-0-28	aanleg vlak 1	1550-1900				11						5	3	2		1 glas
I-2-29	F146															4 natuursteen
I-2-30	F148	1300-1550	1400-1500?			2	2	1							1	
I-1-31	F142	1175-1800		2	1			1								
I-1-32	F133	1500-1700				5		1							1	
II-1-33	F133	1500-1800				2								4		
II-1-34	F131	1400-1550	1450-1500?		1	8										
II-1-35	F40															1 stukje natuursteen, 1 bot

II-1-36	F40	1450-1550			1	8												1 bot
II-1-37	F130	1700-1850				1												
II-1-38	F128	1400-1500			1	1												2 metaal
II-0-39	verdiepen vlak 1-2	1300-1650			2	12	3											10 bot
I-1-40	fundering F27	1350-1500					1											
I-5-41	F142	1300-1500				2												1 glas
I-5-42	F170	1400-1550				2											1	15 natuursteen
I-5-43	F143	1550-1650				1		1										
I-5-44	F162	1650-1800										1						
I-5-45	F143	1250-1500					2											1 metaal, 1 natuursteen
I-5-46	F159	1250-1500					1											1 metaal, 1 bot
II-0-47	verdiepen vlak 1-2	1500-1625			5	33	1	3	1									2 metaal, 2 bot
I-2-48	F154	1400-1600	1500-1550?		2	13												1 bot
II-10-49	F154	1450-1550				2												1
II-10-50	F154	1450-1600				2												
II-10-51	F180	1500-1700			1	2												
II-10-52	F222	1300-1550				1												1 metaalslak
II-9-53	F180	1300-1500			1		1											
II-10-54	F181	1300-1625	1575-1625			7	1	1	1									1 natuursteen, 1 munt
II-9-55	F154	1250-1500					1											
II-9-56	F154	1300-1450				1	1											
II-9-57	F176	1300-1500					1											
II-9-58	F175	1375-1500			1													
II-9-59	F154	1500-1550			1													18884=steengoed spinsteen
II-9-60	F154	1250-1500			1		2											
II-9-61	F175																	natuursteenmonster
I-0-62	verdiepen vlak 1-2	1300-1550			5	7	1											1 bot
0-0-63	detectorvondst																	1 loden kogeltje, 2 metaal
I-2-64	F143	1350-1450	1350-1450		2													
I-2-65	F148	1300-1400	1300-1400		3	3		1										1 metaalslak
I-2-66	F142	1300-1400	1300-1400			2												1 natuursteen, 2 metaalslak
I-3-67	F135	1500-1550	1500-1525		1	3		3										2
I-0-68	rel. F120/F121	1450-1750			2	15		2	1	7							3	2 spijkers, 22 bot
I-3-69	F120	1600-1725	1675-1725			1											1	1 bot
II-12-70	F121		1650-1750		1	3		2	2									
I-3-71	F121	1550-1600	1550-1600		1	3		3										2 bot
I-7-72	F110																	1 glas
I-7-73	F163	1400-1500	1400-1500			3												1 bot

I-7-74	F167	1300-1400	1300-1400		2		1											1	1 glas, 1 metaalslak, 2 natuursteen	
I-7-75	F170	1350-1450	1350-1450		1														stukjes eierschaal	
I-7-76	F171	1500-1650	1500-1650			1														
I-7-77	F166	1300-1375	1300-1375				2												1 bot	
II-0-78	verdiepen vlak 1-2	1300-1800				18	1		1											
II-0-79	verdiepen vlak 1-2	1400-1700	1600-1700		14	57	6	10	13	41							8	3	1 glas, 5 metaal, 100 bot	
	vnl. uit F121																			
II-2-80	F149	1300-1550	1300-1550			3	1													
II-2-81	F152	1400-1550	1400-1550			3	1													
II-2-82	F55	1550-1700	1575-1700			x														
II-2-83	F55																		monster inhoud aspot	
0-0-84	detectorvondst																		1 munt	
II-16-85	F149	1450-1550	1450-1550			5														
II-16-86	tegen F26	1660-1650	1600-1650			3														
II-0-87	verdiepen prof.16+17	1400-1550			1	14														
II-16-88	F186	1500-1550	1500-1550			3														
II-16-89	F62																		6	
III-0-90	aanleg vlak 1	1400-1900			3	5		1	1	2		2	1						vuursteen en loden kogel, 3 metalen ornamenten	
III-20-91	F193	1650-1800	1650-1800			4														
III-20-92	F193																	4		
III-20-93	F193	1575-1650	1575-1650			2												4		
III-20-94	F188	1500-1600	1500-1600			1													2 bot	
III-20-95	F190																	1	3	
III-20-96	F191																	1	1	1 spijker
III-20-97	F192	1500-1700	1500-1700			1												1	1	glas, metaal
III-20-98	F189	1350-1800	1650-1800?		1	3	1	2	1	1							5			
III-20-99	F193	1600-1700	1600-1700		1	2											3			
III-20-100	F194	1300-1450	1300-1450			3	1													
III-20-101	F189																		1 bot	
III-0-102	verdiepen vlak 1-2	1400-1900			1	4					1								1 metaalslak, 1 natuursteen, 3 bot	
III-20-103	F194	1750-1850	1750-1850			11														
III-21-104	F196	1175-1500	1400-1500		2	2	2												6 bot	
III-25-105	F143	1550-1650	1550-1650			1														
III-24-106	F204	1575-1625	1575-1625		1															
III-24-107	F205	1550-1700	1550-1700			1													2 metaal	
III-21-108	F142/F152	1300-1450	1300-1450		3														2 metaal	
III-21-109	F196	1300-1500	1300-1500		1															
III-23-110	F213	1550-1900	1800-1900			2			1			1	4	3						

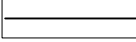
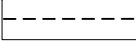

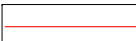
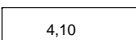
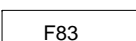

**'s-Hertogenbosch
Schilderstraat**

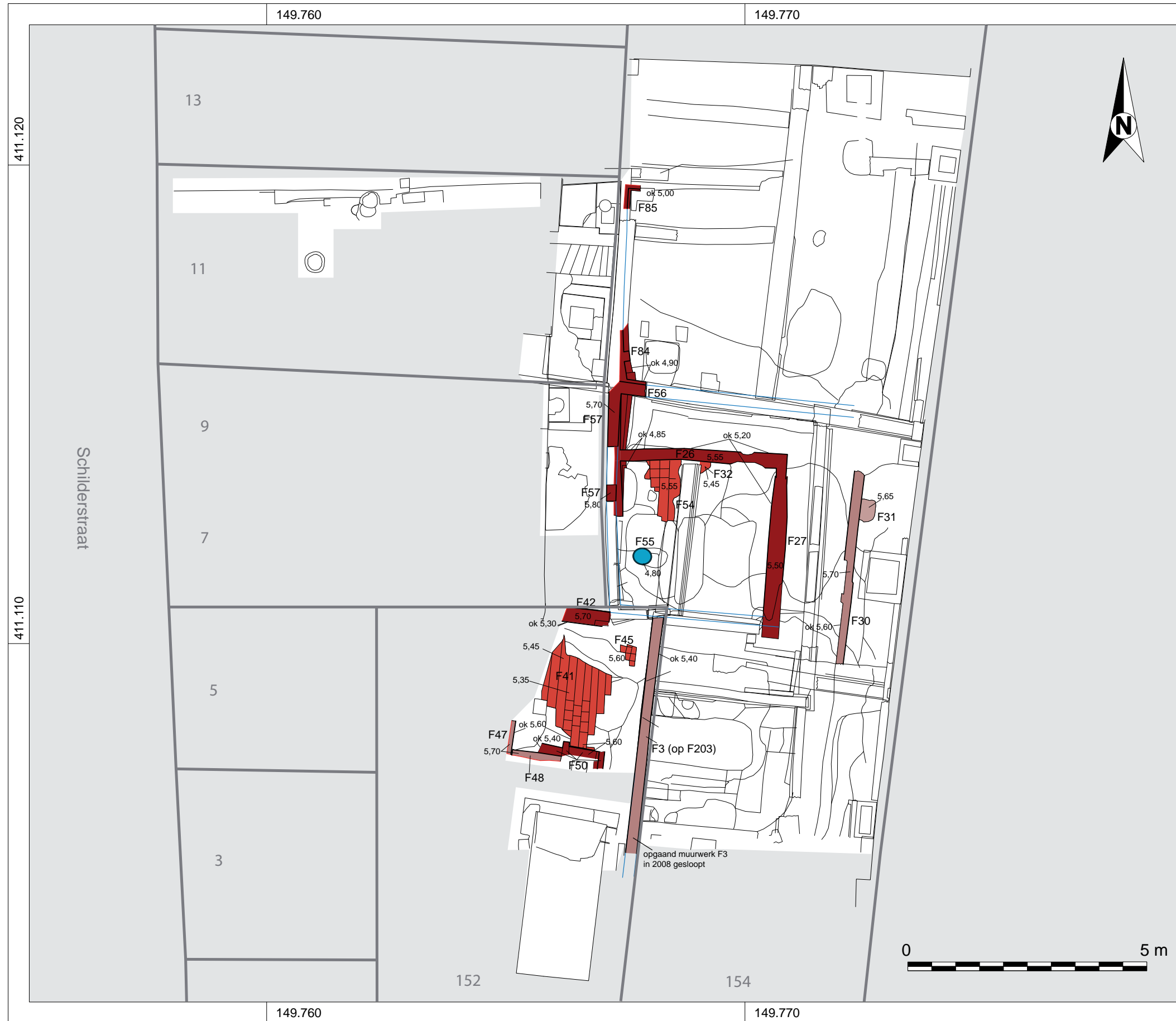
SHSC

Bijlage 3

*Fase 1 en 2:
tot 1500*

- boring
- greppel
- bestrating
- muur
- perceelsgrens in deze fase
- muur: afgewerkte zijde
- bestrating: mogelijk afgewerkte zijde
- muur: afgebroken zijde/versnijding
- reconstructie
- putgrens
- hoogte +NAP
- feature-nummer

BAAC

**'s-Hertogenbosch
Schilderstraat**

SHSC

Bijlage 4

Fase 3: 1500-1700

- muur fase 3a
- vloer/bestrating fase 3a
- muur/vloer fase 3b
- aspot(?) F55
- perceelsgrens in deze fase
- muur/vloer: afgewerkte zijde
- muur/vloer: verstoorte zijde of versnijding
- reconstructie
- putgrens
- F83 hoogte +NAP
- 4,10 feature-nummer

**'s-Hertogenbosch
Schilderstraat**

SHSC

Bijlage 5

Fase 4: 1700-1800

- muur nog aanwezig uit oudere fase
- muur fase 4A
- muur/vloer fase 4B
- bestrating F215 (stukken grafsteen)
- aspot
- perceelsgrens in deze fase
- muur/vloer: afgewerkte zijde
- muur/vloer: verstoorde zijde of versnijding
- reconstructie
- putgrens
- 4,10 hoogte +NAP
- F83 feature-nummer

**'s-Hertogenbosch
Schilderstraat**

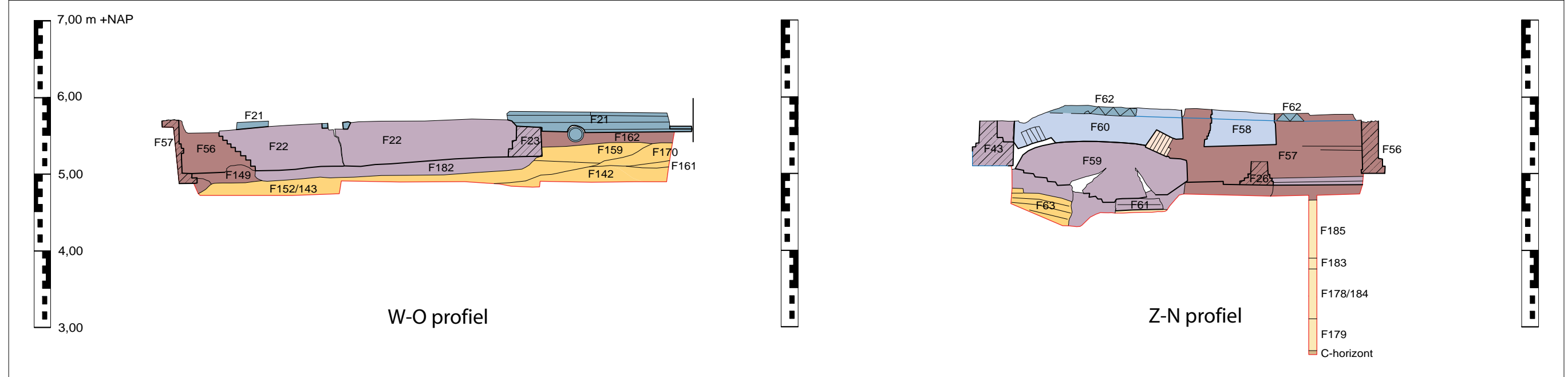
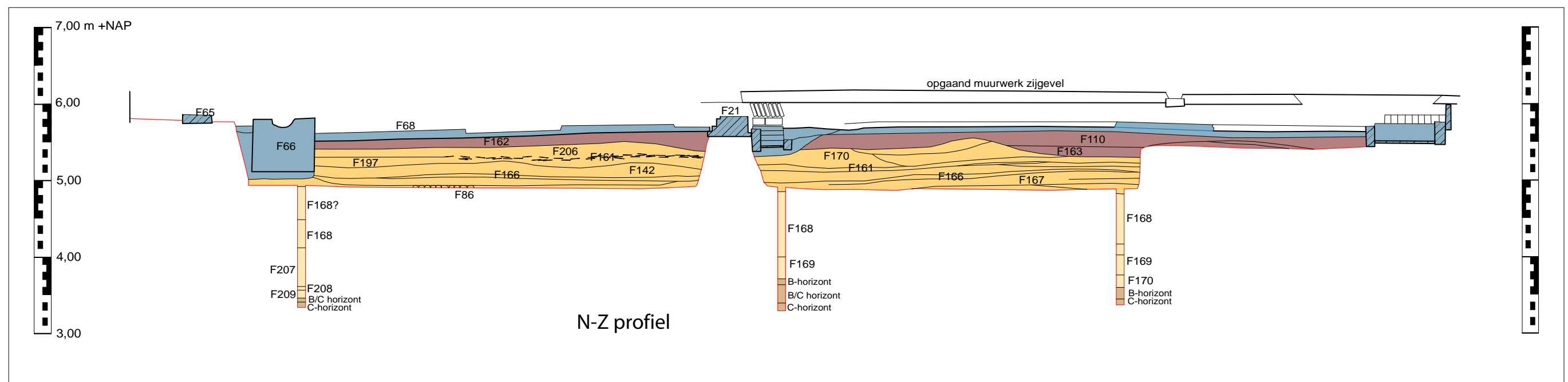
SHSC

Bijlage 6

Fase 5: 1800-2000

- muur /vloer nog aanwezig uit oudere fase
- muur/vloer niet-machinale baksteen
- muur/vloer machinale baksteen
- muur na c.1950

-
- perceelsgrens
- rond 1900 veranderde perceelsgrens
- muur/vloer: afgewerkte zijde
- muur/vloer: verstoorde zijde of versnijding
- reconstructie
- putgrens
- F83 hoogte +NAP
- 4,10 feature-nummer

	natuurlijke ondergrond		fase 3 of 4		muur/vloer: afgewerkte zijde		<p>'s-Hertogenbosch Schilderstraat SHSC Bijlage 7 profielen</p>
	fase 1		fase 4		muur/vloer: verstoorde zijde		
	fase 2		fase 4 of 5		muur: doorsnede		
	fase 3		fase 5		putgrens		
						BAAC	